

KOOPERATİFÇİLİK

ÜÇ AYLIK KOOPERATİF İNCELEMELER DERGİ

Kooperatiflerde Denetim Sorunu

Harun Pastanoğlu

Üretim Faaliyetleri ve Kooperatifler

İ. Cevat Akyol

The Cooperative Movement in Turkey

Şimşek Arman

Turkish Cooperative Movement in 1970

The Number of Cooperatives and Cooperative
Members in Turkey

N. Uras

Sayı - Number : 15

Ocak - Mart

January - March 1972

KOOPERATİFÇİLİK KURUMU

«Muhakkak surette birleşmede kuvvet vardır. Kooperatif yapmak maddî ve manevî kuvvetleri, zekâ ve maharetleri birleştirmektedir.» diyen Atatürk'ün ilhâm ve desteğiyle, 20 Mayıs 1931 yılında İstanbul'da «Türk Kooperatifçilik Cemiyeti» kurulmuştur.

1946 yılında Bakanlar Kurulu kararı ile «Genel Menfaatlere Yararlılığı kabul edilen cemiyetin tüzüğü 1948 sayılı Cemiyetler Kanununa intibak gayesiyle bir değişikliğe tâbi tutulmuş ve cemiyet «Türk Kooperatifçilik Kurumu» adını almıştır.

Kurumun amacı : Nazarî ve tatbikî kooperatifçilik olup nazarî ve tatbikî olanlarda kooperatif fikrini yaymak, kooperatifçilik ruh ve zihniyetini aşılama, bu yöndeki faaliyetleri desteklemektir.

Kurum; üyelerinin dinî düşünceleri ve siyasi kanaatları ile ilgilenmez.

Türk Kooperatifçilik Kurumunca yapılan çalışmaların başlıcaları şunlardır;

a) Kooperatifçilik konusunda araştırmalar yapar ve yaptırır. Üyesi olsun veya olmasın, tanınmış ilim adamlarına, uzmanlara ve yazarlara kooperatifçilik ile ilgili incelemeler yaptırır, makale ve kitaplar yazdırır, kitap özetleri hazırlattırır ve yayımlar.

b) Kooperatif çeşitlerine göre örnek statüler, bilançolar hazırlar ve hazırlattırır.

c) Memleket içinde veya dışında resmî ve hususi her türlü mercî. teşekkül, kurum ve şahıslarla kooperatifçilik mevzuat ve tatbikatı ile ilgili konular hakkında temaslarda bulunur ve bu konularda doğrudan doğruya veya istek üzerine mütalâasını bildirir.

d) İlmî toplantılar, kooperatif haftaları, bayramları ve genel kooperatif kongreleri tertipier.

e) Memleketin mutelif yerlerinde kooperatif konuları ile ilgili konferanslar, kurslar, seminerler ve bilgi yarışmaları tertip eder.

f) Uluslararası Kooperatifler Birliği (I.C.A.) ile işbirliği yapar.

g) Kurumun merkezinde kooperatifçilik fikri. mevzuatı ve tatbikatı ile ilgili Türkçe ve yabancı dillerde yazılmış kitap, dergi ve broşürlerden bir kitaplık kurar ve kooperatifçilikle ilgili bir arşiv vücuda getirir.

h) Uluslararası kooperatif teşekküllerinin kongrelerine katılır, bu teşekküller tarafından tertiplenecek konferanslara iştirak eder ve Türk kooperatifçiliğini tanıtır.

j) Kooperatif fikir ve tatbikatının yayılması, geliştirilmesi ve kökleştirilmesi için genel ve meslekî tahsil müesseselerinin müfredat programlarında kooperatifçiliğin bir ders olarak yer almasına, üniversiteler. akademiler ve yüksek okullarda kooperatifçilik kürsülerinin ihdasına ve kooperatifçilik enstitülerinin kurulmasına çalışır.

k) Mevcut kooperatiflerin faaliyet ve teşebbüslerini destekler ve kuvvetlendirir. teşekküllerin kendi istekleri üzerine bilançolarını inceletir. Kooperatiflerin işletmecilik sorunlarının çözülmesine yardımcı olur.

KOOPERATİFÇİLİK

Sayı: 15

Ocak - Mart 1972

Kooperatiflerde Denetim Sorunu	Harun Pastanoğlu	3
Üretim Faaliyetleri ve Kooperatifler	İ. Cevat Akyol	41
Türkiye'de Kooperatif Hareketi	Şimşek Arman	45
1970 Yılında Kooperatif Hareketi	.....	53
Kooperatif Sayıları ve Kooperatif Ortak Sayıları	N. Uras	60

Türk Kooperatifçilik Kurumu Tarafından
Üç Ayda Bir Yayınlanır.

Sayısı: 5.— TL.

Yazışma Adresi : Türk Kooperatifçilik Kurumu
Mithatpaşa Caddesi 38/A Yenışehir - ANKARA

Türk Kooperatifçilik Kurumu Adına İmtiyaz Sahibi :
ve

Yazı İşleri Sorumlu Müdürü :
Harun Pastanoğlu

Yayınlanan yazıların sorumluluğu yazarlarına aittir.

CO-OPERATION

Number : 15

January - March 1972

Auditing in The Cooperatives	Harun Pastanoğlu	3
Cooperatives and Their Problemes in Agricultural Production	İ. Cevat Akyol	41
The Cooperative Movement in Turkey	Şimşek Arman	45
Turkish Cooperative Movement in 1970	.....	53
The Number of Cooperatives and Cooperative Members in Turkey	N. Uras	60

Published by the Turkish Cooperative Association
three Monthly Cooperative Studies Review

Corresponding Address
Türk Kooperatifçilik Kurumu

Mithatpaşa Caddesi 38 / A Yenışehir - ANKARA

Editor for the Turkish Cooperative Association

Harun Pastanoğlu

(All the articles express the views of the writers but not the Association)

KOOPERATİFLERDE DENETİM SORUNU

Harun PASTANOĞLU

Genel Bilgiler

Neden Denetim Gereklidir?

Bir teşekkülün kurulması yeterli değildir. Bunun yanında, işlerin öngörüldüğü biçimde yürütüldüğünden, herkesin kendisine düşen görevi yerine getirdiğinden emin olunması gerekir. Bunun için de, yapılan işlerin, etkili ve süratli bir biçimde denetime tâbi tutulması lâzım gelir.

İnsan zayıf bir yaratıktır. Hakkına razı olmayan, fırsatını bulunca doğru yoldan ayrılan insanlara dünyanın her yerinde ve devrinde rastlanmaktadır. Belli bir topluluğun kudretini, bu topluluğuna menfaatına kullanma yetki ve sorumluluğunu taşıyanların, bunu kişisel çıkarları için de kullanmaktan çekinmedikleri sık sık görülen olaylardandır.

İşte, yöneticilerin ellerinde olan, ya da olmayan sebeplerle gösterdikleri bu zaafı ki, denetime, ya da teftişe vücut vermiştir. Böylece, yönetimin dışında, bağımsız olarak görev ifa eden denetim örgütü, yönetimin keyfi karar ve tasarruflarını incelemeye tabi tutmak suretiyle, idarenin ak-sayan yönlerini; mevzuat dışı hareket ve işlemlerini su üstüne çıkarır.

İşte bu açıdan, kooperatiflerde ortaklar genel topluluğuna olduğu kadar, kooperatifle ilişkisi olan üçüncü kişilere, kooperatiflerin başında bulunan insanların, yürüttükleri işler hakkında tam bir güven duygusu verebilmek için rasyonel bir biçimde, organize bir denetime mutlaka ihtiyaç vardır.

Denetimin, kooperatif teşekküle karşı bir güvensizlik işareti olarak alınmaması, tam tersine bir güven unsuru olarak görülmesi gerekir.

Eğer denetim organları normal işlerse, her zaman yapılabilecek hatalar kolaylıkla keşfedilebilir ve organizasyona ilişkin noksanlıklar kolaylıkla tespit edilebilir. İşte bu açıdan diyoruz ki, denetim güven yaratır (1).

(1) La Prévision et le Contrôle de Gestion, Jane AUBERT - KRIER Paris, 1961 Sh, 88

Kooperatiflerin, memleket ekonomisi içinde kendilerine düşen önemli rolleri gereği gibi yerine getirebilmeleri, lâıyk oldukları şekilde gelişebilmeleri için denetim gereklidir. Denetimin ne demek olduğu, bundan kooperatiflere ne gibi faydalar sağladığı ancak işlerin aksamaması halinde kendini gösterir. Kooperatifin mukadderatını ellerinde tutanların, kooperatifin hayrı için çalışmalarını mümkün kılacak olan denetim olacaktır. Denetim, kooperatif teşekkülün hayatına, muvazene, huzur ve ıstikrar getirecek şartları yaratarak, modern yönetimin kurulmasını kolaylaştıracak ve böylece de, bütün ortaklar için güzel ufukların açılmasına hizmet etmiş olacaktır.

Denetimde amaç; kooperatiflerin çalışmalarını islah etmek, genellikle ticarî ve malî bilgi ve tecrübeye sahip olmadığı düşünülen ortakların menfaatını korumaktır. Kanun koyucu, aynı zamanda üçüncü kişileri, özellikle kooperatif ile iş yapanları da himaye etmek istemiştir. Her iki halde de, kooperatif olarak tescil ve halk tarafından kabul edilen bir kuruluşun metodlu ve tedbirli bir yönetim teminatı olarak denetim altında bulunması hakkaniyet kaidelerine uygun mütalâa edilmiştir.

Tanımlama

«DENETİM» deyiminin tanımlamasını yapmak oldukça güçtür. Bir çok dillerde olduğu gibi, türkçede de denetim ile eşanlamda çeşitli sözcükler kullanılmaktadır: *murakabe, kontrol, teftiş, revizyon* ... gibi. Bütün bu sözcüklerden çıkan anlam genellikle «*bir konunun incelenmesi*» dir. İnceleme, çoğunlukla, önceden yapılan işlerin yeniden gözden geçirilmesi ve olması gereken ile karşılaştırılmasıdır. Aslında bu sözcüklerin birbirinden farklı anlamları vardır.

Dilimizde «*Teftiş*» ve «*denetim*» (Murakabe) deyimleri mevcut iken, eş anlamda yabancı kaynaklı bazı kelimeler alınmıştır: «*Revizyon*» ve «*kontrol*» gibi. Bu iki terim türkçede genellikle teftiş ve denetim yerine kullanılmaktadır.

Kontrol (Fr. Contrôle, Ing Control, Alm. Kontrolle) bir şeyin doğruluğunu araştırmak, soruşturmak, tahkik etmek demektir.

Deyim olarak kontrol, işlemlerin olduğu anda mahallî organlar tarafından incelenmesini ifade etmektedir.

Kontrol, «*olması gereken*» ile «*olan*»'ın mukayesesi, inhirafın tespiti ve ideal yoldan ayrılan işletmenin bu durumunu ikaz eden emniyet subabıdır (1).

(1) İşletmelerde kontrol ve revizyon, Dr. A. Isaac, 1944, Sh. 1

Kontrol, işletmenin sürekli olarak aldığı tedbirlerden olup, esas maksatlar ile gerçekleşen durumun karşılaştırılmasından ibarettir.

Kontrolün amacı, ispat edici belgelerle karşılaştırmak suretiyle, muhasebe kayıtlarının doğruluğunu, yevmiye, defteri kebir ve yardımcı defterlerde yapılmış olan hesap toplam ve nakillerini incelemek suretiyle, tespit etmektir. Kontrol, yapılması mümkün olan hataları da ortaya çıkarır (1) niteliği sürekliliğidir.

Revizyon (Latince, revidere, Fr. reviser, revision, İng. to revize revision) gözden geçirmek, tekrar bakmak gibi anlamlar taşır.

Revizyon denince, bir işletmenin bünyesi ve faaliyeti ile ilgili meselelerin tetkiki anlaşılır (2).

Revizyon'un amacı yapılan işlerin defterlere ne biçimde işlendiğinin incelenmesidir. *Revizyon* denilince, defterlerin incelenmesi akla gelir (3).

Revizyon deyim olarak genellikle teşekkülün dışından seçilmiş uzman kişiler tarafından belli, ya da gerektiği zamanlarda yapılan teknik bir incelemedir. *Revizyon*, önceden yapılmış işlemlerin ve bunlara ilişkin kayıt ve hesapların sonradan incelenmesi suretiyle yapıldığından geçicidir, periodiktir.

Revizyon, bilhassa kontrolü de içine alarak, bilançonun, kâr ve zarar hesabının ve teşekkülün tüm bir analizini yapmayı hedef tutar. (4) Görülüyor ki, «*revizyon*» ve «*kontrol*» sözcüklerinin kavram olarak taşıdığı anlam, birbirine çok yaklaşmakta, ve birbiri yerine kullanılmaktadır. Her ikisinin de görevi, bir uygunsuzluğu belirtmek ve önleyici tedbirler almaktır.

«*Teftiş*»e gelince, teftiş (Fr. Inspection, İng. Inspection, Alm. Inspektion) «gözden geçirmek», «incelemek», «yoklamak», «süzme» demektir (5).

İşlerin iyi ve doğru bir şekilde yürütülüp yürütülmediğini incelemek anlamına gelen *teftiş* resmen araştırmak ve soruşturmadır (6).

(1) Le Contrôle dans les sociétés coopératives de consommation R. STEUDLER, La Chaux-de-Fonds, İsviçre, 1941, Sh. 4

Prof. Dr. Muhlis Ete de aynı görüşü ifade etmektedir. «İşletme ekonomisi dilinde kontrol «işletmede zuhur edebilen hataların tahaddüslerini müteakip bunları bertaraf etmek için sarfedilen faaliyet anlaşılır» BK.

(*Teftiş ve Murakabe Rehberi*), Prof. Dr. Muhlis ETE, Sümerbank Yayını 1951, Ankara, Sh. 8

(2) Dr. A. Isaac, a.g.e. Sh 1.

(3) İşletme Ekonomisi, Prof. Şükrü F. Erlaçın, İzmir, 1969, C.I Sh. 318

(4) R. STEUDLER, a.g.e. Sh. 4

(5) A. Isaac, a.g.e. Sh. 2.

(6) İşletme Sevk ve İdaresinde Kontrol ve Revizyon, Doç. Dr. Kemal Tosun, İstanbul, 1959, Sh. 18.

Teftiş, bir işletmenin faaliyet alanında, lüzum görüldükçe, inceleme ve araştırma yapmak demektir. «Teftiş» sözcüğünde ayrıca «soruşturma» fonksiyonu önemli yer tutar. Bu itibarla teftişte, gerektiğinde, sorumluya işten elçektirilebilir.

Murakabe, esas itibariyle, *kendi iç alemine bakmak* (murakabeye dalmak), yani kendi muhasebesini yapmak manasına gelir (1).

Murakabe konulmuş olan usul ve kaidelere uygunluğun araştırılmasını ifade eder.

Murakabe (yeni deyim olarak «Denetim»), uygulamada revizyon ve kontrol sözcükleri ile eşanlamda kullanılmaktadır.

DENETİM, (Fr. revision, İng. auditing, Alm. prüfung) genel bir deyimle, bir işin, bir faaliyetin eleştirmesini yapmak, demektir, denilebilir. «Yönetim denetimi» dediğimiz zaman, daha geniş bir anlam kastemekteyiz. Aradığımız şey, önce, «malûmat» tir. Açık, emin ve çabuk elde edilebilecek bilgidir bu. *Denetim*, her şeyden önce, sağlam ve emin bir bilgi edinme amacına dönüktür.

Biz, konumuz itibariyle burada revizyonu, denetim için gerekli olan faaliyetlerden biri olarak, denetim faaliyetinin bir bölümü olarak düşünüyoruz.

Böylece «denetim» ve «kontrol» ve «revizyon» sözcüklerinin kavram olarak taşıdığı anlam, birbirine çok yaklaşmakta, ve çoğu zaman birbiri yerine kullanılmaktadır. Hepsinin de amacı, işlerin yolunda gidip gitmediğini öğrenmek uygunsuzluğu belirtmek ve önleyici tedbirler almaktır.

Kimi yazarlar Kontrol'ün, kimisi Revizyon'un geniş kavramı olduğunu ileri sürerler. Bu terimler üzerinde görüş birliğine varılamamıştır (2).

Anlaşıyor ki, konumuzu teşkil eden «kooperatiflerin denetimi»nde görev ve sorumluluklar için tek ve kesin bir terim mevcut değildir. Fakat biz, konumuz için tek bir deyim kullanacağız : *Denetim*. Bu bizi, bir takım çeşitli sözcükler arasında sınır çizmeğe çalışmak sıkıntısından da kurtaracaktır (3) Böylece tanım yapma işinin arzettiği güçlükler yüzünden biz konumuzu ifade etmek için denetim deyimini tercih edeceğiz. Denetim görevini yerine getiren kimseye de «denetçi» diyeceğiz. (Fr. Reviseur, İng. Auditor Alm. Prüfer).

«Denetim» deyimini içinde teftiş, kontrol, ve revizyon terimlerini de düşünüyoruz ve onun için denetlemeyi daha geniş anlamda ele alıyoruz (4).

(1) Doç. Dr. K. Tosun, a.g.e. Sh. 18

(2) Prof. Şükrü F. Erlaçın. a.g.e. Sh. 319

(3) Doç. Dr. Kemal Tosun, a.g.e. Sh. 19

(4) Prof. Şükrü F. Erlaçın. a.g.e. Sh. 319

Denetimin ikinci yüzü, «gözetim» (surveillance) dır. Kişilerin, kendilerine tevdi olunmuş görevleri yapıp yapmadıklarını ve yapmış olduklarının öngörülen biçimde olup olmadığının da denetlenmesi gerekir. Gözetimde amaç, güçlük içinde bulunanın yardımına gitmektir. Başka bir deyimle, gözetim, bir yapıcı eleştiridir (une critique constructive).

Her şey kanunlara ve nizamlara göre yürüyorsa, mesele yoktur. Yöneticiler, karşılaşmış oldukları işleri çözmeğe muktedir, işlerinin ehli kimselerdir, demektir.

Tespit edilecek hususların mevzuata uygun olmaması halinde, buna dahil olanlar görevlerini gereği gibi yerine getirmediklerinden sorumlu olurlar.

Denetimden anlaşılan bir üçüncü nokta da, kooperatif işlerinin islahı (amélioration) olduğunu da unutmamalıyız. Görülen hataların, noksanlıkların düzeltilmesi, mevzuata uygun yürütülmesinin sağlanması demektir (1)

Denetimin Özellikleri

Denetimi, «önceden yapılmış işlemlerin doğruluk derecelerini defter kayıtları ve belgeleriyle inceleme ve eleştirmeye tâbi tutmak, işletme analizini yaparak malî ve ekonomik duruma saptamak amacıyla girilen faaliyetlerin tümüdür», diye tanımlamak mümkündür.

Bu tanımlamadan şu özellikleri çıkarabiliriz :

a) Denetleme sınırlıdır. Denetlemenin başlangıcını ve bitişini, incelemeye konu olan belge ve kayıtların varlığı tayin eder. Başka bir deyişle, defter ve kayıtlar nerede başlıyor ve nerede bitiyorsa, denetleme de orada başlar ve biter.

b) Denetleme, «olan» ile «olması gereken» i ortaya çıkarır. Olan'da bir hata varsa, bunun düzeltilmesi yollarını arar, bulur, denetlemenin en önemli özelliklerinden birisi de hataları önleyici olmasıdır. Denetleme her zaman, her görev alanında hata yapılabileceği gerçeğini önceden kabul eder.

c) Denetleme öğretici ve göstericidir.

Olan tespit edilerek, olması gereken anlatılır. Özellikle yapılan inceleme ve araştırmalarda tarafsız ölçüler içinde varılan sonuçlar, yöneticilere ışık tutar. Bu açıdan denetim bir fikir ve hareket sentezi olarak kabul edilir.

Denetimin hedefi, teşebbüsün amaçlarına en uygun değer ve faaliyetleri bulmaktır.

(1) Jane AUBERT - KRİER, a.g.e. Sh. 88

Denetimin Eğitici ve Öğretici Yönü

Eski devrin bencil insanı «*Homo economicus*» e karşı, toplumun iyiliği için çalışan kişilerin sembolü olarak son zamanlarda «*homme coopératif*» (kooperatif insan) benimsenmektedir. Meşhur İtalyan ekonomisti Maffeo PANTALEONI'ye göre, «*kooperatif sorunu değil, fakat kooperatifçi sorunu vardır*». Bu görüş, Dr. FAUQUET'nin görüşüne çok yaklaşılmaktadır. Dr. FAUQUET'ye göre kişinin sorumluluğu ve soyluluğu üzerine dayalı bir kooperatif uygarlığı kurmak için, kooperatifçi yetirtirmek gereklidir. İşin doğru yönü, «*çok kooperatif, fakat az kooperatifçi*» vardır.

«*Kooperatif insan*» deyiminden şunu anlamak lâzımdır: kişisel, ya da özel bir düşünceden ve zihniyetten ziyade, kendi kişisel menfaatlarını korumak ve geliştirmek için toplumun ve birarada bulunmanın gücünden yararlanan insan demektir.

Toplumunu geliştirmeye ve kuvvetlendirmeye matuf bir «formasyonla» donatılmış kişi, kooperatifçiliğin aradığı kişidir. Eğitim sorununa bağlı yeni kooperatif düzenin gerçek problemi de işte burada yatmaktadır.

Bunun için kooperatiflerin denetimi, insanın bu boşluğunu da doldurmaya çalışmaktadır. Netice olarak, denetçinin, denetim faaliyetlerinde eğitime ve öğretme faaliyetlerine geniş yer verilmektedir. Böylece, denetçi, bir hesap müfettişi olduğu kadar, ziyaret ettiği kooperatifçilerin bir *dostu* bir *öğütçüsü* de olmaktadır. Denetçinin müdahalesi ne kadar etkili ve yapıcı olursa, elde olunan sonuç da o kadar etkili ve yararlı olmaktadır.

Bu sebeple, denetçinin işi, kooperatif Hareketin üzerine kurulu olduğu manevî değerlerin kaybolmasına engel olarak, insanın kişiliğinin gelişmesine de katkıda bulunmaktadır denilebilir.

Denetim, bir yönü ile de *eğitmek, yetiştirmek, yaratmak, ikna etmek ve yardım etmek* demektir.

A. DENETLEME SİSTEMLERİ :

Kooperatif hesaplarının tetkik ve kontrolünde az çok birbirini tamamlayan üç sistem mevcuttur. Gerçekten, bazı ülkelerde kanun koyucu, kooperatif hesaplarının kooperatifin faaliyeti ile hiçbir şahsî ilişkisi olmayan *bağımsız uzman bir kişi* veya bir kurul tarafından incelenmesini öngörmüştür. Bazı ülkelerde de denetim işlemi merkezî bir kooperatif örgütü tarafından yürütülür. Nihayet bazı memleketlerde de kanun, hesap müfettişlerinin resmî memur olmasını veya resmî makamlarca tayin edilmiş bir kişi bulunması ister, meğer ki, kooperatifler kamu makamlarınca istenen bütün meziyetleri haiz profesyonel denetçiler istihdam etmek suretiyle kendi tetkik ve kontrol servislerini kurmuş olduklarını göstermiş olsunlar.

1. Özel Kişiler, Özel Kurullar :

Bu sistemde kooperatif teşebbüslerin hesaplarını da tetkik eden kooperatif dışı özel bir hesap uzmanına başvurulur. Bu uzman veya kurul kooperatifin bütün hesap ve kayıtlarını inceleyerek raporunu düzenler. 1163 sayılı Kooperatifler Kanunumuzun hazırlanmasında başlıca kaynaklardan biri olan İsviçre Borçlar Kanununun kooperatiflerle ilgili 906 nci maddesinde kooperatiflerin hesaplarının denetimi için Murakabe Bürosu (1) ya da Murakabe Sendikası (2) gibi tüzel kişilerin, ya da resmî makamların görevlendirilebileceği hükme bağlanmıştır.

1 Ocak 1955 tarihinden itibaren uygulanan Fin Kooperatifler Kanununun 88 nci maddesine göre, özel bir denetleme kesimi olan ve kooperatiflerin faaliyetleri ile ilişkisi bulunan şirketler kooperatif denetçisi seçebilmektedirler (3).

Bu sistemde, bağımsız hesap uzmanı veya muhasebe bürosu, kendisine başvuran kooperatiflere, özel teşebbüsler için çalıştığı sırada elde etmiş olduğu değerli bilgileri de verebilir ki, bu da faaliyetleri karışık olan büyük kooperatiflerin görevlerini son derece kolaylaştıracak mahiyette olabilir. Bununla beraber bağımsız bir kuruluş veya uzmanın münhasıran kooperatif faaliyeti ile ilgilenmediğinden, denetim ile görevli millî bir kooperatif örgütü, ya da servisin daha geniş olan tecrübesi kadar kooperatif kuruluşa faydalı olamayacağını da ileri sürmek mümkündür.

2. Merkezî Kooperatif Örgütler

Bu sistemde denetim görevi merkezî bir kooperatif örgüte verilmiştir.

Bazı ülkelerin kooperatif kanunlarında ve bu kanunlara dayanılarak yapılan tüzüklerde, merkez kooperatif örgütlerinin ilk derece kooperatifler üzerinde kontrolde bulunmalarına dair hükümler konmuştur.

Merkez Kooperatif örgütleri de özel denetleme organları vasıtasıyla denetim yaparlar. Bazı hallerde bu organlar denetim görevini görmek üzere Genel Kurul tarafından seçilirler.

(1) «Société Fiduciaire», «Freuhandgesellschaft»

Maliye Bakanlığı tarafından yayınlanan (1955) «Muhasebe Mütahassısırları Kanun Tasarısı» gerekçesinde (sh. 30) sözü edilen «İtimat Şirketi» benzer, ticaret şirketlerinin ve özel teşebbüslerin hesaplarını, malî ve hukukî örgütlenme ve ekspertiz işlerini inceleyen, fikir veren mutemed şirketlerdir. Ülkemizde henüz mevcut değildir.

(2) «Syndicat de Revision», «Revisionverband», bu da adı geçen tasarıda sözü edilen «Muhasip Odaları» ne benzeyen bir kuruluştur.

(3) The Cooperative Act and model Rules, Helsinki 1955, Pellervo — SEURA, sh. 38.

Bizde mevcut olmayan bu denetim düzeni kooperatiflerin yönetimlerinin mecrasına oturması, işlerinin düzgün yürütülmesi ve sonuç olarak hareketin gelişmesi yönünden büyük bir önemi haizdir. Bu itibarla, bu vadiye ileri gitmiş ülkelerden ilginç örnekler vermekte, kooperatiflerimizde denetim sorununu incelerken büyük yarar görmekteyiz.

ALMANYA'da. Kooperatifçiliğin klâsik doğum yerlerinden birisi de Almanya'dır. Tüketim kooperatifçiliği İngiltere'de, tarım ve toprakla uğraşan nüfusun yararına ilk kredi kooperatifleri de Almanya'da kurulmuştur.

Alman Kooperatifler Kanununun tarihi, 1 Mayıs 1889 dır. Kanun, pek çok önemli değişiklikler geçirmiştir. 1 Haziran 1922, 12 Mayıs 1923, 9 Ocak 1926, 16 Aralık 1929, 25 Mart 1930 ve 30 Ekim 1934. Bu son değişiklik, en önemli olanlardan biridir. Bu değişiklik ile, kooperatiflerin *denetim birliklerine girme mecburiyeti* getirilmiştir. Bu sonuç bir «diktatorya» uygulaması değil, 1930 - 32 ekonomik depresyonundan elde edilen tecrübelerin sonucudur.

1889 tarihli kooperatifler kanunu ve onun değişiklikleri, Almanya'da kooperatif teşekküllere ilişkin mevzuatın ana kaynağını teşkil eder.

Kooperatiflerin denetimini, kanunun IV. Bölümünün maddeleri düzenlemiştir. 30 Ekim 1934 tarihinde yapılan değişikliğe göre, kooperatiflerin bir «Denetim Birliği» ne girmesi *zorunludur*.

Denetim Birlikleri birinci kademe kooperatiflerin kendilerine özgü bir hesap tetkik servisine sahip olma arzusuyla kurmuş oldukları federasyonlardır.

Alman Kooperatifler Kanununun dördüncü bölümünün 53 ilâ 64 üncü maddeleri, bu «*Denetim Birlikleri*» nden bahsetmektedir.

«*Zorunlu denetim*» e ve denetim zamanına temas eden 53 üncü maddeye göre; kooperatif şirketin malî ve ekonomik durumu, yönetim ve tesisleri en az *iki yılda bir teftiş* ve denetime tâbidir.

Bilânço yekûnu 350.000 D.M. ı geçen kooperatiflerde bu denetim en az yılda bir yapılır.

54. üncü maddede, *kooperatifin, denetim yetkisini haiz bir birliğe* (Denetim Birliğine) *girmesi mecburiyeti konmuştur*.

Aynı maddede, Ekonomi Bakanı ile Tarım Bakanının müştereken, bir kooperatifin, belli bir zaman içinde mahkemeyi haberdar ederek bu Birliğe üye olmasını emredebilecekleri belirtilmiştir.

Eğer kooperatif bu belli süre içinde Birliğe girmezse, mahkeme kooperatifin feshine karar verebilmektedir.

Kooperatifin Denetimi Birliğinden çekilmesi halinde, zaman kaybetmeden mahkemeyi haberdar etmesi gereklidir. Bu takdirde, mahkeme, kooperatifin bir başka Birliğe üyesi olabilmesi için bir zaman tayin eder. Eğer kooperatif bu müddet zarfında, üye olmazsa mahkeme kooperatifin feshine karar verir.

Alman Kooperatifler Kanununun 55 inci maddesinde, «*kooperatifin üyesi olduğu Denetim Birliği tarafından denetleneceği*» öngörülmüştür. Birlik, denetim görevini kendi denetçileri aracılığı ile yerine getirecektir. Bu denetçilerin kooperatif tetkik ve denetim işlerinde yeter derecede vasıflı ve tecrübeli olması şarttır.

Eğer Birlik denetçisinin görevlendirilmesine önemli sebepler engel teşkil ediyorsa, bu takdirde Birlik kendi dışından, Merkez Birliğince tayin edilen, ya da Merkez Birliği tarafından gösterilen Denetim Birliğince seçilen denetçiyi görevlendirir.

Kanunun 57 nci maddesinde denetim usulü, 58 inci maddesinde denetçi raporunun nasıl inceleneceği hakkında hükümler vazedilmiştir.

58 inci maddeye göre denetim Birliği denetimin sonucu hakkında yazılı bir rapor vermek zorluğundadır. Rapor Birlikçe imzalanır. Rapor, denetlenen kooperatifin icra komitesine verilir ve aynı zamanda yönetim kurulu başkanı bundan haberdar edilir. Yönetim Kurulunun her üyesi, raporu incelemeye yetkilidir.

Rapor alınır alınmaz, kooperatifin icra komitesi ile yönetim kurulu müşterek bir toplantı yaparak raporu incelerler. Birlik ve denetçi bu toplantıya katılabilirler. İcra Komitesi toplantıdan birliği haberdar etmek zorundadır.

Kooperatiflerin denetimi konusunda Alman Kooperatifler Kanununun en önemli hükümlerinden birisi de 60 inci maddede vazedilmiştir. Bu madde hükmü aynen şöyledir :

«Eğer Denetim Birliği, denetçi Raporu üzerine gerekli işlemin yersiz olarak geciktirilmiş olduğu, ya da denetçi raporunun belli başlı ana noktaları ya da tespit ettiği usulsüzlükler ve yolsüzlükler hakkında genel kurulun yeterince aydınlatılmadığına kani olursa, Birlik kooperatif adına genel kurulu olağanüstü toplantıya davet etmeye ve usulsüzlükleri tespit için tartışma konularını tespit etmeye yetkilidir».

Alman Kooperatifler Kanununun 63 üncü maddesinde, Denetim Bir-

liğine denetim haklarının Alman Hükümetince verildiği belirtilmektedir (1).

Kooperatiflerin etkili bir şekilde denetimini sağlayan Alman sistemi, bir çok ülke tarafından benimsenmiştir.

Daha ziyade «malî» olan bu denetim sistemi genellikle «sistematik» denetimin bazı veçhelerine kadar gider ve profesyonel bir hesap uzmanının yapamayacağı kadar kooperatifin faaliyetlerinin tümü hakkında ilgililere fikir vermeyi mümkün kılar.

Bu tür bir hesap incelemesi, her zaman bu maksat için kurulmuş bir teşekkülün işi değildir. Bir «Genel Kooperatifler Birliği» nin, bir Millî Kooperatif Bankanın veya bir toptancı mağazanın bir seksiyonu tarafından da bu denetim sağlanabilir.

AVUSTURYA'da 10 Haziran 1903 tarihli bir kanun kooperatif teşekküllerin denetimini düzenlemektedir.

Bu kanunun en önemli hükmü 1 inci maddesinde vazedilmiştir. Buna göre tescil edilmiş bulunan bütün kooperatifler ve teşekküller, (1873 tarihli genel kooperatifler Kanununun 1 inci maddesinde gösterildiği şekilde) kooperatifin dışından bir *uzman denetçi* (expert auditor) seçmek zorundadırlar. Bu uzman denetçi, idarenin bütün kollarını ve bunların faaliyetlerini en az altı ayda bir def'a denetleyecektir. Bu amaçla, «Denetim Birlikleri» kurulacaktır. Bu Birliklerin ortak kooperatif sayısı en az elli olacaktır. Bununla beraber, denetim Birliklerine girmeyen kooperatifler için, Ticaret Mahkemesi bir yetkili denetçi tayin etmek durumundadır.

Bu denetim kanununun uygulamasına ilişkin Nizamname 24 Haziran 1903 de çıkmıştır. 28 madde içinde, denetimin genel yöntemleri (metodları) ve sistemi, ayrıntılı olarak tespit edilmiştir. Örneğin, denetçilerin kaydı, denetleme usulleri ve denetçi raporlarının resmî şekli gibi.

Denetlemede izlenecek yol için, denetçi raporunda şu hususların gösterilmesi mecburiyeti vardır (2) :

- 1 — Denetlenen kooperatif hakkında genel bilgiler (kuruluşu, ana sözleşmesi, teşkilâtı, çalışması, yönetmelikleri, ortaklarının ödevleri ve ortaklık paylarının değeri... üzerinde bilgi),

(1) Bu Kanuna göre düzenlenmiş olan bir Denetim Birliği Anasözleşmesi, Karınca Dergisinin Kasım 1970 tarihli 395 inci sayısında yayınlanmıştır. Denetim hakkında geniş bilgi, bu anasözleşmenin tetkikiyle elde edilebilir.

(2) International Hand Book of cooperative Legislation, Laszlo VALKO, Washington 1954, sh. 20-21

- 2 — Ortaklar,
- 3 — Yönetim,
- 4 — Denetçiler kurulu,
- 5 — Genel kurula ilişkin hükümler,
- 6 — Genel çalışma usulleri,
- 7 — Denetimin nedeni ve amacı..

İNGİLTERE'de iki çeşit denetçi vardır : a) Kooperatiflerin kendi denetçileri, b) kooperatif dışı - kamu denetçileri.

Almanya ve Avusturya'da denetim birliklerine verilen üye kooperatiflerin hesaplarını denetleme görevi, İngiltere'de profesyonel niteliklere sahip bağımsız kamu denetçilerine verilmiştir.

İngiltere'de, 1893 tarihli kooperatifler kanunu (1) kooperatifler için Hazine tarafından «Kamu Denetçisi»nin (Public Auditor) tayin edileceğini öngörmekte idi. Fakat, bu denetçinin kooperatifler tarafından kabul zorunluğu yoktu. Sonradan (1914 de) kanunda yapılan değişiklik ile denetçilerin kabulü «mecburi» olmuştur (2).

Kooperatifler, her üç yılda bir kere, kooperatifteki her kişinin malvarlığını (sahip olduğu payı, ya da aldığı kredileri) gösterir bir resmî raporu (*Registrar*) adı verilen kooperatiflerin tescili ve denetimi işleri ile görevli memura göndermek zorundadırlar. Bu raporun denetçi, ya da denetçiler tarafından imzalanması gereklidir. (3)

İngiltere'de kooperatifler bazı görevleri yerine getirmekle yükümlü tutulmuşlardır : Örneğin, kayıt ve tescil işlemi yapılan bir kooperatif;

1 — Belli bir işmerkezi göstermek zorundadır. Bütün yazışmaları bu adres ile yapılır.

2 — Kooperatifin tescilli ismi, bir levhaya yazılarak, binanın dışında görülebilecek bir yere asılır.

3 — Her yıl hesaplarını denetlemeye verir. (1913 tarihli kanunda gösterildiği biçimde).

4 — Denetlenen kooperatifin mal ve eşyaları hakkında denetçiler tarafından verilen bir raporu her yılı tescil memuruna gönderir.

5 — Her ortağa, ya da kooperatifle ilgili olan her kişiye (hissedar, borç para vermiş olanlar, küçük tasarruf sahipleri v.b.) en son yıllık rapordan bir sayı bedava temin eder.

(1) «Industrial and Provident Societies Act»

(2) Co-operative Auditing, B. TELLOW, Londra, Co-operative Union yayını, Sh. 13-14.

(3) L. Valko a.g.e. Sh. 120.

6 — Denetçiler raporu ile birlikte, en son bilânçosunun da bir kopyasını kooperatifin emin bir yerinde her zaman için muhafaza eder. (1)

Ortakların defterleri inceleme hakları vardır. Kooperatif ortaklarının kooperatifin defter ve kayıtlarını inceleme hakkı, yalnız kendi hesaplarının incelenmesine inhisar edecek şekilde sınırlandırılmıştır. Bununla beraber, *Registrar*' de, en az oniki ay evvel kooperatife girmiş on ortağın isteği üzerine, kooperatifin defterlerini incelemek üzere bir *hesap uzmanı* tayin edebilir. Böyle bir incelemenin sonucu, incelemeyi isteyen ortaklara bildirilir.

Toplam ortaklar sayısının onda biri (ya da 1000 den fazla ortaklı bir kooperatifte 100 ortak) *Registrar*'dan kooperatif işlerinin incelenmesini ve bir rapor düzenlenmesini, ya da özel bir toplantı yapması için bir denetçinin tayinini isteyebilirler. Kararlar, oy veren ortakların dörtte üçünden az olmamak kaydıyla, çoğunlukla verilir (2).

1948 de Kooperatifler Kanununda (The Industrial Assurance and Friendly Societies Act) yapılan bir değişiklik ile «*public auditor*» deyimini «*Approved Auditor*» (Yeminli Murakıp)a çevrilmiştir (3).

İSVİÇRE'de *Raiffeisen Sandıkları Denetim Birliği*'nin (*Office de Revision — Ufficio di Revisione — Kontrollstelle*) önemli görevlerinden birisi, Birliğe bağlı Sandıklara karşı halkın ve mudilerin gösterdikleri itimat ve teveccühün devam etmesini sağlamaktadır.

Sandıkların bütün işlemleri Birliğin denetçileri (Reviseur) tarafından denetlenir. Bir yıl içinde bütün sandıkların denetimini yapacak güçte ileri bir denetleme örgütü ve kalife personel mevcut bulunmaktadır.

Denetim Birliğinin görevi, sadece kanunî ve anasözleşme hükümlerine göre muhasebenin kontrol edilmesinden ibaret değildir. Bu görevi, aynı zamanda, *öğretici* ve *eğitici*dir de. Denetçiler ayrıca kabul edilmiş temel ilkelere riayet edilip edilmediğine de bakarlar. Bu alanda denetçiler, ortakların hak ve menfaatlarını ihlâl edecek ve mudilerin güvenini sarsacak hiç bir harekette gözyummazlar.

Raiffeisen Sandıklarının gerçek kamu menfaatına yararlılık hüviyetini korumaları ve yaşamaya hak kazanmaları bu tek koşula bağlıdır.

Bu esas prensipin her ihlâl edilmesi halinde, Denetim Birliği derhal işe müdahale eder. Şunu belirtmek yerinde olur ki, denetimlerin sonucu, çoğu hallerde, ziyadesiyle memnuniyet verici olmaktadır. Sandıklarda, dikkate değer ölçüde bir düzen fikri, bir disiplin ruhu hâkim bulunmaktadır. Bunun ispatı, muhasebenin günü gününe ve doğru tutulması, belgelerin düzenle saklanmasıdır.

(1) L. Valko. a.g.e. Sh. 123

(2) L. Valko. a.g.e. Sh. 124

(3) L. Valko. a.g.e. Sh. 125.

Burada Sandık işlerinin iyi görülmesinde ve yürütülmesinde sorumlulukları bulunan diğer organlardan da söz etmek yerinde olacaktır. Bu organlar, «Yönetim Komiteleri» (Comités de Direction) ile «Gözetim Kurulları» (Conseils de Surveillance) dır.

Bilinçli bir denetim görevinin ve faaliyetinin anlamı, bu iki teşekkül ile bir kat daha kuvvetlenmiş olmaktadır. Yönetim Komitesinin rolü, idarî niteliktedir. Oysa gözetim kurulu, bir kontrol görevini yerine getirir. Kanuna ve Anasözleşmesine göre, Yönetim Komitesi, kooperatifin idaresini temsil eder. Verilen kredilerin ve yapılan ikrazatın kontrolü konusunda, Denetim Ofisi, muamelelerin Anasözleşme hükümlerine ve konu ile ilgili ilkelere aykırı olup olmadıklarına bakmakla kalmaz, fakat bu muamelelerin maddî ve şeklî garantilerine de özel bir dikkat gösterir. Örneğin, bir ipotekli kredinin açılmasında, Anasözleşmenin tespit ettiği emniyet marjına dikkat edilmiş mi dir? Sonra, bir ipotekli kredinin riski, rehin alınan gayri menkulün değerinin iyi takdir edilip edilmemesine bağlıdır. Bilhassa, fazla değer takdiri tehlikeleri yeni inşaatlarda söz konusudur.

Raiffeisen Kredi Sandıklarının Anasözleşmesine göre, işletme gelirlerinden genel giderler ile ortaklık paylarına azami % 5 bir faiz ödendikten sonra, arta kalan kısım yedek akçeye ayrılır. Kooperatifin kendi varlığını teşkil eden bu fon, kooperatife paralarını yatıranlara karşı da bir tercihli garanti teşkil eder (1).

BELÇİKA'da Kooperatiflerin denetimi konusunda daha değişik bir usul uygulanmaktadır: Maliye ve Tarım Bakanlıkları tarafından üç denetçi (reviser) tayin edilmektedir. Gerek yönetim kurulu üyelerinin, gerekse denetçilerin görev süreleri altı yıldır. Her iki yılda bir, yönetim kurulunun iki üyesi ile, bir denetçi yenilmektedir. İlk değişiklik, kur'a ile yapılmaktadır (2).

HOLANDA'da 1925 kooperatifler kanununun ana noktalarda Alman Kooperatifler Kanunu ile çok yakın benzerlikler göstermektedir. Ancak, Alman Kanunu, çok etraflı hazırlandığı halde, Holanda kanunu dar tutulmuştur. Ve daha ziyade, teferruatı anasözleşmelere bırakmıştır. Örneğin, Alman Kooperatifler Kanununda denetim mecburî olduğu halde, Holanda Kanununda bu nokta açıklığa kavuşmamıştır (3).

İSVEÇ'te Kooperatiflerin hesapları, hemen her ülkede olduğu gibi, genel kurul tarafından seçilen denetçiler tarafından incelenir. Ancak ana-

(1) L'Office de Révision de l'Union Raiffeisen suisse. LE MESSAGER RAIFFEISEN, Lausanne, Ekim 1955, no. 10, Sh. 125 - 126.

(2) L. Valko. a.g.e. Sh. 27.

(3) L. Valko a.g.e. Sh. 182.

sözleşmelere, denetçilerin seçimi hakkında daha geniş hükümler koymak kabildir.

Kooperatiflerin ortak ihtiyaçlarını ve menfaatlarını koruyan ve tatmin eden *Birlik*'in de *özel bir denetleme kurulu* vardır. Bu kurul, kooperatifleri denetleyebileceği gibi, hukuki kişiliği olan bir denetleme kurulunu da denetçi olarak seçilebilir (1).

ITALYA'da hükümet organları ile federatif kooperatif teşekküller arasında yapılan sıkı bir işbirliği sonucunda kooperatiflerin denetimi ve eğitimi sorunu çözümlenmiştir.

Bu ülkede, kooperatiflerin denetimine ilişkin en önemli kanunî hükümler 14 Aralık 1947 de yayınlanan ve 8 Mayıs 1949 tarihli, (285 sayılı) ve 13 Mart 1950 tarihli (114 sayılı), ve 10 Ağustos 1950 tarihli (695 sayılı) ve 2 Nisan 1951 tarihli (302 sayılı) kanunlarla değiştirilen 1577 sayılı kanunla vazedilmiştir. Bu kanun, herşeyden önce, kooperatiflerin teftiş ve denetimi sorununa kesin bir çözüm yolu bulmuştur. Kooperatiflerin denetimi, İtalya Kooperatif Hareketinin daha başlangıcından itibaren ivedi sorunlarından biri olarak ele alınmıştır. Bu konu, uzman kişiler tarafından olduğu kadar, ülkenin ileri gelen siyasi kişileri tarafından da işlenmiştir. Ortakların hak ve menfaatlarının kooperatif örgüte yaraşır bir biçimde korunmasını temin için, mecburi karakterli bir dış denetimin (contrôle extérieur) —çoğu hür ülkelerde olduğu gibi— sisteminin incelenmesi gerekiyordu. Daha 1888 yılında, çeşitli kooperatif kongrelerinde (örneğin Teramo ve Bari) denetimin örgütlenmesinin gerekli olduğu üzerinde tartışmalar yapılmıştır. Fakat 1905 yılında Cremona Kongresinde İtalyan Halk Bankalarının kurucusu olan devrin meşhur kooperatifçisi *Luigi LUZZATTI* tarafından yapılan bir teklifle, mecburî denetim sistemi kabul edilmiştir.

Bununla beraber, bu teklife göre, «*mecburî denetim*» kooperatiflerin gönüllü işbirliği ile tesis edilmeli ve Devlet ancak, kooperatifler tarafından yapılacak denetimin yeterli olmaması halinde müdahale etmeli idi. Maamafih, mecburî denetimin konulması için kanunî hazırlıklar sürdürülmüştür. 1894 de, tarımsal kooperatiflerin öncüsü Leone Wollemborg tarafından hazırlanan bir taslak, *zorunlu teftiş ve denetimin* lüzumu üzerinde durmuştur. Teklife göre, iki yılda bir yapılacak denetim, kooperatifler tarafında kurulmuş federasyonlara dahil üye kooperatifler hakkında uygulanacaktır. 1896 da, Ticaret Kanunu üzerine yapılan reformla birlikte, kurulan bir kooperatif alt - komitesi, *Alman Kooperatifler Kanununda olduğuna benzer biçimde, iki yılda bir mecburî denetim sistemini* uygun gör-

(1) L. Valko, a.g.e. Sh, 208

müştü (1). 1905 de Luzzatti tarafından yapılan kanun teklifine ilâve olarak, 1918 ve 1922 yıllarında kooperatif teşekküllerin zorunlu teftiş ve denetiminin ihdası yolunda ileri adımlar atılmıştır. 1926 da —kooperatiflerin faşist yönetim altına girdiği devirde - Faşist Kooperatifler Ulusal Enstitüsü (ENFC) (bir hükümet kuruluşu ve hükümet kontrolünde olan teşekkül)— bütün kooperatiflerin faaliyetlerini teftiş ve denetleme ile görevlendirilmiştir.

İkinci dünya savaşından sonra, kooperatiflerin demokratik ve bağımsız hüviyetlerini tekrar tespit etmek acil bir görev olmuştur. Pek çok sayıda *sahte* kooperatif (pseudo-cooperatives) önceki kooperatif kanunlarının boşluklarından ve imtiyazlarından yararlanarak küçük bir azınlığın menfaatına hizmet ediyordu. Bu koşullar, öncelikle, denetim ve teftişin gereklerini tespit eden yeni bir kooperatifler kanununun çıkarılmasına kadar devam etmiştir. 1577 sayılı olan bu kanun, 14 Aralık 1947 tarihinde, çıktı. Kanun, kooperatiflerin eski kanunî statülerini yeniden düzenledi ve sahte kooperatiflerin kooperatif adı altında tescil edilmelerine engel olan hükümleriyle, gerçek kooperatifleri korudu. Demokratik bir yolda teftiş ve denetim sisteminin kabulü çok önemli bir hareket idi. Ve faşist idarenin, totaliter sistemin karakteri olan «kooperatiflerin iç işlerine karışmak» ve bunlar üzerinde etkilerini hissettirmek usulüne böylece son verilmiştir.

İtalyan kooperatif hareketinin önderliğini yapan kişilerin fikirlerine göre, kanunla getirilen bugünkü sistem, *kendi kendini kontrol ve kendi kendini yönetme* hususunda ortakların hak ve menfaatlarını yeniden düzenlemekte ve devlete de, çok istisnai hallerde, ancak müdahalede bulunma hakkı tanımaktadır. Bu husus, 1 Ocak 1948 de yürürlüğe girmiş olan yeni İtalyan Anayasasına da alınmıştır: 45 inci maddesine göre, «*Cumhuriyet, özel bir amacı gütmeyen karşılıklı yardım karakterini taşıyan kooperatif şirketlerin sosyal görevlerini tanır. Bu gibi ortaklıkların kuruluşunu en uygun biçimde teşvik eder ve uygun bir denetimle, amaç ve karakterlerinin devamlılığını sağlar*».

14 Aralık 1947 tarihli kanunla iki yıllık normal bir denetim ihdas edilmiştir. 1946 da, Sosyal Güvenlik ve Çalışma Bakanlığında kurulmuş olan *Kooperatifler Genel Müdürlüğü*, kooperatiflerin resmi bir teşekküldür ve kendi elemanları aracılığı ile olağanüstü denetim ve teftiş haklarını haizdir (2).

İtalyan kanun koyucusunun kabul ettiği formül, *Devletin kooperatif*

(1) L. Valko, a.k.e. Sh. 159.

(2) L. Valko, a.g.e. Sh. 160

Harekete bir sosyal nitelik tanıyarak, suiistimallere engel olmak ve böylece hareketin toplumun en fakir sınıflarına doğru gelişmesini mümkün kılmak zaruretinden esinlenmiştir.

Diğer taraftan, federatif kooperatif teşekküller de Hareketin menfaatına olarak, eyleme katılmaya davet edilmişlerdir.

Böylece İtalya'da bir taraftan Devlet, diğer taraftan ilgili kooperatif üst kuruluşlar, etkili bir denetim teşekkülünün kurulması için elbirliği etmişlerdir. Böylece, kurulan *Denetim Enstitüsü* (Istituto di Revisione) kooperatiflerin ihtiyaçlarını karşılamaktadır. Bir kooperatifin yönetiminin sıkı bir denetime tâbi tutulması, bir güvenlik havası yaratmakta ve bu da, kooperatif düşünceye karşı eleştiri, ya da düşmanlıkları, ve çok kere dış eşitlik örtüsü altında gizlenen spekülâtörlerin ve maceraperestlerin eylemlerine engel olarak, gerçek kooperatifçilere yardımcı olmayı sağlamaktadır.

Diğer yönden kooperatiflerin ulusal federasyonları da üye kooperatifler üzerinde denetim hakkını haizdirler. Herhangi bir ulusal federasyona bağlı olmayan kooperatiflerin denetimi, Çalışma Bakanlığı tarafından yapılmaktadır. Bu Bakanlık nezdindeki Kooperatifler Genel müdürlüğü, tescil edilen bütün kooperatiflerin kayıtlarını ve istatistiklerini tutmakta, aylık bir dergi ile kooperatifçilik üzerinde araştırmalar yayınlamaktadır.

Genel Müdürlüğün bir danışma organı olarak, Kooperatifler Genel Müdürünün başkanlığında bir *Merkez Kurulu* vardır. Bu kurula, çeşitli bakanlıkların temsilcilerinden başka, ulusal federasyonları temsilen beş kişi ve herhangi bir federasyona bağlı olmayan kooperatifleri temsilen bakanlık kararnamesi ile tayin edilen bir kooperatif uzmanı katılır. Merkez kurulu kendi arasından bir *İcra Komitesi* seçer...

İtalya'da *mecburî denetimin* kabulünden bir kaç yıl sonra yazılan bir yazıda şunları okuyoruz : «denetimin başından buyana geçen dört yıl içinde, haklı olarak iddia edilebilir ki, uzun zamandan beri çalışmayan teşekküllerin bertaraf edilmesiyle büyük bir sonuç elde edilmiştir. Ve sağlıklı bir kooperatifçiliğin kuvvet bulmasına yardım edilmiştir. Bütün açıklığı ile ileri sürülebilir ki, müfettişlerin içtenlikle ve beceri ile yaptıkları müdahaleler, aksak yönlerin bertaraf edilmesine, ve yıkılmaya yüz tutmuş kooperatiflerin hayatiyet kazanmasına imkân vermiştir. Elde edilen olumlu sonuçlar, zamanımızın ekonomik ve sosyal gelişmesine uygun olarak, geleneksel ilkelere saygıyı sağlayan bir denetimin faydasını ve zarureti tespit etmiştir». (1).

(1) *La Revision ordinaire des coopératives en Italie*, Giulio SANI Le Coop. Suisse, 1958/28, Sh. 429 - 430

3. Kamu Makamları tarafından yapılan denetim :

Üçüncü sistem, hesapların tetkiki ile bir Devlet Dairesinin görevlendirilmesidir. Kooperatif hareketin kendiliğinden ortaya çıktığı kuzey-batı Avrupa ülkelerinde, kamu makamları, kanunen muteber olmayan kooperatiflerin tescil edilmelerine mani olmak ve kanuna uygun olarak kurulmuş kooperatiflerin faaliyetlerine normal olarak devam etmelerini mümkün kılmak için müdahalede bulunmuşlardır.

Başka bir ifade ile, *kooperatiflerin Devlet tarafından denetime tâbi tutulmasında güdülen hedef*, kooperatiflerin faaliyet plânı, ya da muamelelerinin denetimi değil, fakat genellikle onların kanun ve anasözleşme hükümlerine uygun olarak hareket edip etmediklerini araştırmaktır. Amerika kıt'asında da bütünü ile durum, hemen aynıdır. Bununla beraber, plânlı ekonomi uygulayan bazı ülkelerde, yetkili makamlar kooperatiflerin çalışma plânlarını da denetler ve bu teşekküllerin Devletin millî politikasına uygun hareket edip etmediklerini tespit eder.

Kooperatif hareketin Avrupa'da gerçekleştirmiş olduğu işler, bir kısım Asya ve Afrika ülkeleri üzerinde etkili olmuştur. Bu ülkelerin özellikle köylüleri, modern bir piyasanın sorunlarını karşılayabilmek için teşhiz edilmiş değillerdir. Avrupa'da yürürlükte olan metinlerden ilham alınarak bir kooperatif kanunu kabulü ile işe başlanmıştır.

Koyu bir hükümdarlığın hüküm sürdüğü Japonya gibi, o devirde muhtar olmayan Hindistan gibi ülkeler aynı şeyi yaptılar. Fakat çok çabuk anlaşıldı ki, bu ülkelerin tarımsal hayat tarzları, modern ekonomik teknik olarak kooperatifçiliğin kendiliğinden gelişmesine hiç elverişli değildi ve kooperatif hareketin kendi kanatları ile uçuşması beklenemezdi. Kooperatiflerin kendi imkânları ile gelişmesi imkânsızdı, zira yalnız para bakımından değil, kalifiye organizatör yönünden de kooperatifler çok cılızdılar.

Bu sebeple, kamu idaresine ait kuruluşlar, geniş sorumluluklar üzerine aldılar. Başlangıçta kooperatiflerin tescili işi ile ilgilenen bu müesseseler, şimdi hesapların teftiş ve tetkiki, işlerin nezaretini özellikle bu amaç için yetiştirilmiş memurlara veren bir sistemi yavaş yavaş uygulama alanına koymağa başlamışlardır.

Devlet denetimi, genellikle, çeşitli kooperatiflerin bağlı oldukları Bakanlık tarafından yapılır. Örneğin Arjantin'de Tarım Bakanlığı, kooperatiflerin denetimi ve bilânçolarının tasdiki ile görevlidir. Costarica'da bu görev Çalışma Bakanlığına, Hollanda'da Ticaret Bakanlığına, Meksika'da Ekonomi Bakanlığına verilmiştir.

İsviçre'de bir kamu hukuku kurumunun (Konfederasyon, Kanton, Komün) bir kooperatifte menfaati varsa (elektrik kooperatifleri gibi) bu kooperatifin Anasözleşmesinde, ilgili kamu kurumuna, yönetim ve denetim organlarında bir veya bir kaç temsilci bulundurması hakkı tanınabilmektedir (1).

Hindistan, Pakistan, Seylan, Jamaika gibi Kanunları İngiliz mevzuatından mülhem olan Asya ülkelerinde kooperatifler, «Registrar» adı verilen kooperatif işleri ile görevli memur, ya da bunun yetkili kıldığı bir, ya da bir kaç kişi tarafından denetlenir.

İngiliz kooperatif hukukunun daha az etkili olduğu ülkelerde, örneğin Kanada'da kooperatiflerin resmî denetimi çok değişik bir şekilde yapılmaktadır. Kanada'nın NEW - BRUNSWICK eyaletinde denetime yetkili makam Tarım Bakanlığı'dır. Ve Bakanlık bu iş için müfettiş tayin etmektedir. Québec eyaletinde ise, bu görev Maliye, ya da Adliye Bakanlığından bir memura tevdi edilmektedir. Bu memur, kooperatifin nevine göre, Defterdar, ya da Savcıdır (2).

Son zamanlarda bazı ülkelerde bu hesap tetkiki işini resmî makamlardan alıp, kooperatif birliklerine, özel uzman teşebbüslere veya münhasıran bu amaç için kurulmuş bir başka Devlet Servisine vermek isteyen bir eğilimin ortaya çıkışına şahit olunmaktadır.

Kooperatif hareketin yeter derecede bir olgunluğa ulaşmış olması kaydıyla, kooperatiflerin hesaplarının kooperatif kuruluşlar tarafından tekkik edilmesi lehinde oldukça geniş deliller bulmak mümkündür (3).

B. DENETÇİLER KURULU :

Daha başlangıçtan beri kooperatiflerin kendi denetim organlarını kendi ortakları arasından seçmeleri usulü benimsenmiş olmakla beraber, birçok ülkede denetçilerde ortaklık sıfatı aranmamaktadır.

Görevleri, esas itibariyle, hesapları kontrol etmek ve yönetim kurulu üyelerinin, yöneticilerin ve memurların faaliyetlerinin kooperatifin menfaatına uygun olup olmadığına bakmak olan denetçilerin, kooperatifin faaliyette bulunduğu ülkenin tabiiyetinde olmaları ve ikametgâhlarının aynı ülkede bulunması gerekeceği bilhassa belirtilmiştir. Çoğu kooperatif mevzuatında denetçilerin yetkileri açık hükümlerle tayin edildiği halde,

(1) Kooperatif Kanunları. Çeviren Doç. Dr. Akif ERGİNAY, Türk Kooperatifçilik Kurumu yayınları, 1954 s. 72.

(2) Kooperatif Kanunları, s. 73.

(3) Gestion et Administration des coopératives B.İ.T. Cenevre 1965 s. 197.

çalışma şekilleri anasözleşmelere bırakılmıştır. Bununla beraber bazı ülkelerin kanunları da denetçiler kurulunun çalışma şekilleri hakkında hükümler koymuştur. Örneğin İsveç, İsviçre ve İngiliz Kooperatif Kanunları gibi.

C. DENETÇİLERİN GÖREVLERİ, SORUMLULUKLARI VE KOOPERATİF HAREKET İÇİNDEKİ DURUMLARI :

Denetçiler kooperatifin bütün defterlerini, belgelerini, senetlerini ve işletme hesabı ile bilançosunu tetkik etmek, bunların kanun ve anasözleşmelere uygunluğunu tespit etmekle mükelleftirler.

Yönetim Kurulu üyeleri ile, müdürlerin ve memurların faaliyetinin kooperatifin menfaatlarına uygun olup olmadığına bakmak, genel Kurula kooperatifin işlemleri hakkında rapor vermek, genel kurulda hazır bulunmak, denetçilerin görevleri arasındadır.

Denetçiler, kooperatifin faaliyeti hakkında genel Kurula TEKLİFLERDE bulunabilirler.

Denetçiler görevlerinin ifası sırasında gördükleri kanun ya da Anasözleşme hükümlerine uymayan, ya da aykırı olan hareketleri belirtmek ve gerektiğinde, genel kurulu toplantıya çağırarak ve yetkili makamlara ihbar etmekle yükümlüdürler.

Bazı ülkelerde denetçilerin idareye müdahale hakları yoktur. Sadece tetkiklerini yapar raporlarını düzenlerler, filhakika, Meselâ, Fransa'da ve İsviçre'de denetçilerin yetkileri yalnız hesapların ve ortak kayıtlarının incelenmesine inhisar eder.

Denetçiler, Yönetim Kurulundan tamamen bağımsız olarak ve ayrı bir kurul halinde ve kooperatifin bir organı olarak, ortaklar adına denetimde bulunurlar.

Denetçilerin, kooperatif memurlarıyla, yahut yönetim Kurulu üyeleriyle akrabalık ilişkilerinin bulunmaması gerekir.

Denetçiler, Yönetim Kuruluna dahil olamayacakları gibi, kooperatifte memuriyet de alamazlar.

TÜRKİYE'DE MEVCUT DURUM

Türk hukukunda, kooperatiflerin denetlenmesi, biri kamu menfaati, diğeri özel, yani ortakların menfaatları yönünden olmak üzere iki kısımda mütalâa edilebilir.

Kamu menfaatlarının söz konusu olduğu alanda denetim Devlet, özel menfaatların hâkim olduğu alanda, kooperatifin denetim organları tarafından yapılır.

A. DEVLET DENETİMİ :

Devletin denetimi, kooperatiflerin kuruluşuna, yönetim ve faaliyetlerine matuf olmak üzere iki cephelidir.

1. Kooperatifin kuruluşunda denetleme :

a. Ticaret Bakanlığının denetlemesi :

1163 sayılı Kooperatifler Kanununun yürürlüğe girmesinden önce, Ticaret Kanununun 280 inci maddesine dayanarak kooperatiflerin kuruluşları sırasında, kooperatifin anasözleşmesinin, Kanunun âmir hükümlerine uygun olup olmadığı, Ticaret Bakanlığı tarafından incelenerek, kuruluşu izin verilirdi. Kooperatif anasözleşmesinin, Ticaret Kanunu hükümlerine uygunluğunu incelemek, esas itibariyle Ticaret Bakanlığına ait bir iş idi. Bakanlık, eğer anasözleşme Kanunun âmir hükümlerine aykırı ise izin vermeyebilirdi.

Ticaret Bakanlığı, kooperatifin kurulmasına izin vermekle, anasözleşme hükümleri meşruiyet ve muteberiyet kazanmış olurdu.

Kooperatifler Kanunu ile getirilen duruma gelince; 1163 sayılı yeni Kanunun 3 üncü maddesi ile konulan şekil, eski şekilden pek farklı değildir. Filhakika sözü edilen maddede «Anasözleşme Ticaret Bakanlığına verilir. Bakanlığın kuruluşu izin vermesi halinde, kooperatif merkezinin bulunduğu yer ticaret siciline tescil ve ilân olunur.» Bu maddenin son fıkrasında da «Ticaret Bakanlığı, anasözleşmelerin Kanunun ihtiyarî hükümlerinden ayrıldığını ileri sürerek kooperatifin kuruluşuna izin vermekten kaçınamaz» denilmektedir.

Her ne kadar Türk Ticaret Kanununun kooperatiflerin kuruluşuna izin verilmesi ile ilgili mülga 486 ncı maddesinde böyle bir hüküm mevcut değilse de, 489 uncu madde delâletiyle, anonim şirketlerin kuruluşuna izin veren 280 inci maddesi uyarınca, Ticaret Bakanlığının, kooperatifin anasözleşmesinin Kanunun tefsirî hükümlerine aykırı olması halinde anasözleşmeyi reddedemeyeceği kabul edilmekte idi. Bu kere 1163 sayılı Kooperatifler Kanunu, konuyu tereddütlere yer vermeyecek bir biçimde ortaya koymuştur.

b. Noterlerin denetlemesi :

Türk Ticaret Kanununun 486 ncı maddesi uyarınca, en az yedi kurucunun düzenleyecekleri anasözleşmeyi imzalayıp notere tasdik ettirmeleri şart idi. Noterler, kanunlara ve nizamlara aykırı anasözleşmeleri tasdik edemeyeceklerinden (Noter Kanunu Md. 61), kooperatiflerin kuruluşu sırasında Noterlerce hukukî bir denetleme yapılıyor, demektir.

Kooperatifler Kanunu ile yeni bir durum kabul edilmiş değildir. Gerçekten 2 nci maddede «bir kooperatif anasözleşme ile kurulur. Anasözleşmedeki imzaların noterce onaylanması gerekir» denilmek suretiyle, Ticaret Kanununun yukarıda sözü edilen noterlerin denetimi ile ilgili hükmü benimsenmiş olmaktadır.

c. Sicil memurunun denetlemesi :

Ticaret Bakanlığı tarafından kuruluşuna izin verilen kooperatif, bulunduğu yerdeki Ticaret Siciline tescil ve ilân olunur (Koop. Kan. Md. 3).

Bakanlığın izin vermiş olması, sicil memurunun inceleme görevini kaldırmaz. Başka bir deyimle, izin, tescilin re'sen yapılacağı anlamına gelmez. Sicil memurluğu Ticaret mahkemeleri gibi bağımsız inceleme makamıdır.

Sicil memuru, anasözleşmenin kanunen mecburî esasları ihtiva edip etmediğini araştırabilir (T.T.K. Md. 34).

2. Kuruluştan sonra denetleme :

a. Bakanlık Temsilcisinin Denetlemesi :

Kooperatiflerle, kooperatif birlikleri, merkez birlikleri ve Türkiye Kooperatifler Birliğinin Genel Kurul Toplantısında Ticaret Bakanlığı tarafından tayin edilen bir temsilcinin bulunması mecburiyeti vardır. (K.K. Md. 87/1). Genel kurulun açılabilmesi ve devam edebilmesi için Bakanlık temsilcisinin açılışa ve müzakerelerin devamı sırasında hazır bulunması gerekmektedir.

Temsilciler, toplantının kanunlaşması anasözleşme ve gündem esasları içinde yürütülmesini denetleme ve teminle görevlidirler (K. K. Md. 87/4).

Genel kurul kararlarını havi tutanakların ve toplantıya katılanların listesinin muteber olması için, bunların bakanlık temsilcisi tarafından imzalanması gerekir. (K.K. Md. 87/5). Başka bir ifade ile, kooperatif genel kurul toplantılarında Ticaret Bakanlığı temsilcisinin bulunması ve imzasının alınması kararların muteberliği için şarttır. Esasen bu keyfiyet, Ticaret Kanunumuzun 297 ve 387 inci maddelerinde sarahaten belirtilmiştir. Bu itibarla, bakanlık temsilcileri, kanun ve anasözleşme hükümlerine uygun olan tutanakları imza etmekle noterler gibi vazife görmüş olmaktadır. Böylece, temsilcinin imzası ile tekemmül eden tutamak *resmî bir belge* niteliğini kazanmış olur.

Buraya kadar yapılan açıklamalardan, kooperatif genel kurul toplantılarının başlaması, devam etmesi ve sona ermesi için Ticaret Bakanlığı temsilcisinin toplantıda hazır bulunmasının *şart* olduğu anlaşılmaktadır. Ancak Kanun, 87 nci maddesinin son fıkrasında, bu genel duruma bir istisna getirilmiştir. Buna göre, usulüne uygun olarak yapılmış müracaata rağmen temsilci toplantıya gelmez ise, toplantı icrasını temin üzere durum, mahallî idare âmirine bildirilecektir. Temsilci yine gelmez ise, bir saat sonunda toplantıya başlanacaktır.

Görülüyor ki, bakanlık temsilcisi olmadan toplantıya başlanabilmek için, kanunda gösterilen müracaatların yapılması gerekmektedir.

Ticaret Bakanlığı temsilcilerinin kooperatif nezdinde görevleri, sırf *şekli* bir denetlemeden ibaret olup, icraî bir sıfat ve yetkileri yoktur. Yani Bakanlık temsilcileri kooperatifin işlerine müdahale edemezler. Meselâ, kooperatifin tutmağa mecbur olduğu ticaret defterlerinin içindekileri incelemeğe yetkileri yoktur.

b. Bakanlık Teftiş Kurulunun denetlemesi :

Türk Ticaret Kanunu hükümlerine göre (Madde 489 delâletiyle Md. 274) kooperatif şirketlerin muameleleri, bir nizamname ile tayin olunacak şekilde Ticaret Bakanlığı tarafından denetlenir. Ancak, bu nizamname bugüne kadar çıkmış değildir. Bu keyfiyet, Kooperatifler Kanununun yürürlüğe girmesinden önce, kooperatiflerin Ticaret Bakanlığı Teftiş Kurulu tarafından teftiş ve murakabe edileceği, Bakanlık Teşkilât kanununda belirtilmiş olmasına rağmen, adı geçen Bakanlığın Ticaret Kanununa göre kooperatifleri denetim yetkisi olup olmadığı hususunda uygulamada tereddütler yaratıyordu.

1163 sayılı Kooperatifler Kanunu bu tereddüdü kaldırmıştır. Nitekim Kanunun 90 ıncı maddesinin 1. fıkrasında «Ticaret Bakanlığı, kooperatiflerin, kooperatif birliklerinin, kooperatif merkez birliklerinin ve Türkiye Millî Kooperatifler Birliğinin işlem ve hesaplarını ve varlıklarını müfettişlere veya kooperatif kontrolörlerine denetlettirebilir» denilmektedir.

Ticaret Bakanlığı teftiş ve denetim yetkisini esas itibarıyla Bakanlık Teftiş Kurulu aracılığı ile kullanılır. Ticaret Bakanlığı, Teftiş Nizamnamesine göre, kooperatiflerin, işlerinde mevzuat ve kararlar ile anasözleşme hükümlerine riayet edip etmediklerini tetkik ve teftiş yapmak, gördükleri yanlışlık, eksiklik ve yolsuzlukları tespit ederek, bunları alınması gerekli tedbirlerle birlikte Bakanlığa bildirmek, incelemeleri sırasında muttali oldukları yolsuzlukları, suç teşkil eden fiil ve hareketleri (K. K. Md. 62) Bakanlığa hemen ihbar ile ilgililer hakkında soruşturma açmak, belli suç-

larda müdür, memur ve müstahdemlere işten elçektirmek müfettişlerin görevleri arasındadır. Böylece, kooperatif örgütler üzerinde Devlet denetiminin etkili olması için Bakanlık müfettişlerine geniş yetkiler tanınmıştır.

Kooperatifler Kanununun 90 ıncı maddesinde ayrıca, kooperatifler ve üst örgütlerin, denetim sonucuna göre Ticaret Bakanlığınca verilecek talimata uymak zorunda oldukları açıklanmıştır.

Maddenin son fıkrasında Ticaret Bakanlığından başka, yapı kooperatiflerini İmar ve İskân Bakanlığının denetim yetkisi olduğu ilâve edilmiştir.

c. Kooperatif üst kuruluşları ve ilgili teşekküller aracılığı ile yapılacak denetim :

Kooperatifler Kanununun 91 inci maddesinde «Ticaret Bakanlığı, teftiş ve denetleme işleri için Kooperatif Birliklerini, Kooperatif Merkez Birliklerini veya Türkiye Millî Kooperatifler Birliğini, veyahut ilgili teşekküllerle müesseseleri de görevlendirebilir» denilmektedir.

Bu madde hükmü, Kooperatifler Kanununun getirdiği yeniliklerden biridir. Kanun, kooperatiflerin ve üst kuruluşların teftiş ve denetiminde uzman kuruluşlara da görev verileceğini belirtmiştir. Ancak «İlgili teşekküllerin» ne gibi teşekküller olduğu Kanunda açıklanmamıştır. Oysa, *İsviçre Borçlar Kanununun* kooperatiflerin denetimi ile ilgili 906 ncı maddesinde, «Denetim Sendikaları» veya «Denetim Şirketleri» gibi uzman kuruluşların kooperatiflerin hesaplarının tetkiki ile görevlendirilebilecekleri belirtilmiş bulunmaktadır.

Kooperatifler Kanununun, kooperatiflerin üst kuruluşlarının görev ve sorumluluklarından bahseden 70 inci maddesinde «kooperatiflerin faaliyetlerini koordine etmek ve denetlemek ..... için Kooperatif Birlikleri, Kooperatifler Merkez Birlikleri ve Türkiye Millî Kooperatifler Birliği kurulur» denilmektedir.

Üstkuruluşlara tanınan bu denetim hakkı, «müessir bir denetim» için yetersizdir. Denetimin organik bir biçime kavuşması, kooperatiflerimizin «en nafiz ve en hakikî», yani meslekî denetimden yararlanması için, bir kısım batı ülkelerinde olduğu gibi, «mecburî denetim teşekkülleri» nin kurulmasına doğru gidilmesi bir zaruret haline gelmiştir. Birçok batı ülkelerinde, özellikle Almanya'da olduğu gibi, münhasıran kooperatiflerin denetim işleri ile, malî ve ticarî işleriyle iştigal edecek uzman bir birliğin kurulması ile kooperatiflerimizin şimdiye kadar ciddî bir denetime tâbi olmaması yüzünden uğranılan kayıpların telâfisi mümkün olacaktır. Bunun için vücuda getirilecek «Denetim Birliğine» kooperatiflerin üye olması mecburiyeti konulmalıdır.

B. ÖZEL DENETİM :

1. Kooperatiflerin denetim organları :

Denetim ya da denetçiler kurulu, kooperatiflerin kendi bünyeleri içinde vücuda getirdikleri kanunen mecburî bir organ olup, genel kurul adına kooperatifin bütün işlem ve hesaplarının denetimi ile görevlidir.

Kooperatifler Kanununda denetçiler için, «genel kurul namına kooperatifin bütün işlem ve hesaplarını (Md. 65) «*tetkik eder*» denilmektedir. Bu maddenin mütenazırı olan İsviçre Borçlar Kanununun 906 ncı maddesinde «*verification*» kelimesi kullanılmıştır. Karşılığı «denetim» dir. Ticaret Kanununda da «*murakabe*» kelimesi istimal edilmiştir (Md. 353).

2. Denetçilerin seçimi :

Ticaret Kanununda şirketlerin kuruluşları anında organlarının tamam olması istenmiş olduğundan (Md. 369/4, 289/5, 347) denetçilerin ilk önce kuruluş genel kurulu tarafından, sonra da olağan genel kurullar tarafından seçilmiş olması gerekir. Yeni Kanunda (1163 sayılı Kanun) bu konuda bir açıklık bulunmamaktadır. Bununla beraber, 98 inci madde delâletiyle Ticaret Kanunu hükümlerini aynen kabul etmek mümkündür.

a. Kimler denetçi seçilebilir?

Denetçiler; ortak olan, ya da olamayanlar arasından seçilebilirler (K. K. Md. 65/2). Ortaklar arasında denetçiliği gereği gibi yapacak kimse bulunmadığı zaman, kooperatifin genel kurulu ortak olmayan kimseleri de denetçi olarak seçebilecektir.

Kanunda, denetçilerin bir, ya da birden ziyade olacağı belirtilmiş ise de, ençok kaç kişi olacağı hükme bağlanmamıştır. Uygulamada genellikle üç kişi denetçi olarak seçilmektedir.

Türk hukukunda hâkim olan görüşe göre, denetçiliğe ancak gerçek kişiler seçilebilir. Bununla beraber, yönetim kurulu üyelerinin tüzel kişi olabileceği Kooperatifler Kanununda açıklandığı halde (Md. 56) denetçiler kurulu hakkında böyle bir hüküm yoktur.

Ticaret Kanununda Tüzel Kişilerin Yönetim Kurulu üyesi olamayacağı belirtilmiştir (Md. 312). Bu madde hükmü, K. K. 98 inci maddesi delâletiyle kooperatifler hakkında da mer'i olmak lâzım gelir.

Kanunda, görevleri biten denetçilerin tekrar seçilip seçilmeyeceklerine ilişkin bir hüküm yoktur. Bu husus da anasözleşmelere bırakılmıştır.

— Bir ortak hem *denetçi*, ve hem de *Yönetim Kurulu üyesi* olamaz. (T. K. K. 347).

—*Kooperatifte memur olanlar da denetçi olamazlar.* (T. T. K. 347).

— Görevleri sona ermiş olan yönetim kurulu üyeleri, genel kurulca ibra edildikten sonra ancak denetçi seçilebilirler (K. K. Md. 98, T. T. K. Md. 347). Buna göre, ibra edilmeyen Yönetim Kurulu üyeleri ile kooperatifin görevlileri de denetçiliğe seçilemeyecektir.

— Yönetim Kurulu üyelerinin usul ve furûundan (ana, baba, ya da çocuklar) biri ile eşi, üçüncü dereceye kadar (bu derece dahil) *kan ve sıhrî hısımları* denetçi seçilemezler (T. T. K. Md. 349).

Anasözleşmelerde denetçi seçilebilme şartları gösterilmiştir. Bu şartları haiz olmayan kimse denetçi seçilirse, bu kararın iptali mümkündür. (T. T. K. Md. 381).

— İflâs etmiş olanlar da denetçi olamazlar (T. T. K. 351).

— Hacir altına alınmış olanların denetçi seçilmesi mukteber değildir. (T. T. K. 351).

— Ağır hapis cezalarıyla, ya da sahtekârlık, güveni kötüye kullanma, hırsızlık, dolandırıcılık suçlarından dolayı mahkûm olanlar da denetçi seçilemezler. (T. T. K. 351).

Türk Ticaret Kanununun 348 inci maddesine göre; genel kurul bazı belli hususların incelenmesi ve teftişi için gerektiğinde *özel denetçi* seçebilmektedir. Kooperatifler Kanununda böyle bir hüküm yoktur. Bu itibarla bu Kanunun 98 inci maddesi delâletiyle, kooperatifler için de özel denetçi seçimi olanağı vardır, diyebiliriz. Gerçekten; kooperatif ortaklarının en az onda birinin isteği üzerine, mahkemece denetçi seçilebilir. Tek denetçinin ayrılması halinde ise ortaklardan ya da yönetim kurulu üyelerinden birinin isteği üzerine, Kooperatif merkezinin bulunduğu yerin mahkemesince denetçi tâyin olunabilir. Bir ikinci özel denetçi seçilmesi şekli, denetleme kurulundan bir denetçinin ayrılması ve yedeklerinin de bulunmaması halinde, öbür denetçinin ya da denetçilerin, genel kurulun toplantısına kadar görev yapmak üzere denetçi seçebilmeleridir. Böylece seçilen özel denetçilerin görevleri genel kurul toplantısına kadar sürer. Ancak, mahkemenin özel bir amaçla seçtiği denetçinin görevi, sözkonusu incelemenin bitimine kadar devam etmek gerekir.

Denetçilerin seçimi ya da mahkemelerce tâyini, ticaret siciline yazdırılır, Ticaret Kanunu'nun 37 nci maddesine göre ilân da ettirilir.

b. Görev süresi :

Genel kurullarca seçilen denetçilerin görev süresi *en az bir yıldır* (K. K. Md., 65/2). Azamî müddet Kanunda gösterilmemiştir. Esasen

Kooperatifler Kanunumuzun 65/2 maddesi, İsviçre Borçlar Kanununun 906/2 maddesinden alınmıştır. Türk Ticaret Kanununun 347 nci maddesinde, anonim şirket denetçilerinin en çok üç yıl için seçilecekleri öngörülmüştür.

Kooperatif anasözleşmelerinin tanziminde bu hükme uyulabilir. Yani, anasözleşmelerde, denetçilerin, bir, iki, ya da üç yıl için seçilebilecekleri gösterilebilir.

Denetçi seçilenler, ortak dahi olsalar bu görevi kabul etmek zorunda değillerdir. Anasözleşmelerde *ortaklara böyle bir mükellefiyet yüklenemez.*

c. Denetçilerin sayısı :

Denetçilerin sayısı hakkında Kooperatifler Kanununda açıklık yoktur. Bu husus genel kurul kararına bırakılmıştır (Md. 69). Ticaret Kanunumuzda anonim şirket denetçilerinin beşten fazla olamayacağı belirtilmiştir (Md. 347). Kooperatif denetçilerinin sayısının tespitinde bu hükümden faydalanılabilir.

d. Görevlerin ifası :

Denetçiler, görevlerini kurul halinde yapmak zorunluğunda değildir.

Her denetçi, kanun ve anasözleşmenin yüklediği görevleri kendi görüşüne göre münferiden yerine getirir. Ancak yıllık raporun düzenlenmesinde denetçiler birlikte hareket ederler. Fakat, birlikte tanzim ve imza edilen raporda, denetçi kendi görüşlerini belirterek muhalefetini belirtebilir. Sonucu takdir, genel kurula ait bir iştir.

3. Denetçilerin görevleri :

Bunlar da 4 grupta toplanır :

a. Denetleme :

1 — Denetçiler, kooperatifin «işlem ve hesaplarını» denetler.

Filhakika denetçiler, Kooperatifler Kanununun 66 ncı maddesine göre «kooperatifin işletme hesabı ile bilançosunun defterlerle uygunluk halinde bulunup bulunmadığını,

2 — Defterlerin düzenli bir surette tutulup tutulmadığını,

3 — İşletmenin neticeleri ile mameleki hakkında uyulması gerekli olan hükümlere göre işlem yapılıp yapılmadığını,»

incelemekle mükelleftirler.

Ortakları şahsen sorumlu, ya da ek ödeme ile mükellef olan kooperatiflerde denetçiler, ortaklar listesinin usulüne uygun olup olmadığını da incelemek zorundadırlar.

Kooperatifler Kanununun bu maddeleri İsviçre Borçlar Kanununun 907 nci maddesinin tercümesinden ibarettir.

Denetçilerin inceleme görevlerini yaparken, Kanunun (3) numara altında topladığımız «işletmenin neticeleri ile mameleki hakkında uyulması gerekli olan hükümlere göre işlem yapılıp yapılmadığını incelemek» tenne anlaşılacak lâzım geldiğini kesin bir surette tespit etmek oldukça güçtür. Esasen, bu maddenin Meclis'te müzakeresi sırasında üzerinde herhangi bir açıklayıcı konuşma da olmamış, okunduğu gibi kabul edilmiştir. Bu maddenin aslı olan İsviçre Borçlar Kanununun 907 nci maddesinde «malî durumun ve işletmenin elde edilen neticelerinin yürürlükte bulunan hükümlere uygun olup olmadığını ... araştırmak» denilmektedir. Bundan maksat, denetçilerin, her yıl sonunda malî durum, bilânço ve sair hesaplar, dağıtılması teklif edilen sâfi gelirler hakkında şahsî görüşlerini ihtiva eden raporlar vermeleridir. Örneğin anasözleşme hükümlerine göre, yedek akçelere gerekli ayırımın yapılıp yapılmadığının, risturn dağıtımını öngörülmüş ise, dağıtılıp dağıtılmadığının araştırılması gibi. Kooperatiflerin Ticaret Kanununa tâbi olduğu eski rejimde, denetçilerin hangi görevleri ne zaman yerine getirecekleri hakkında (Anonim şirketlere atıf yapılarak) oldukça geniş ve etraflı hükümler mevcut idi (T. T. K. Md. 352 ve sonrası). Örneğin;

a) Kooperatiflerin işlemlerinden bilgi edinmek, lüzumlu kayıtların intizamla tutulmasını sağlamak amacı ile hiç olmazsa *altı ayda bir defa* defterlerini incelemek (353/2),

b) Üç aydan ziyade ara verilmemek üzere, *sık sık ve ansızın* kooperatif veznesini teftiş etmek (353/3),

c) En az ayda bir defa kooperatifin defterlerini inceleyerek, vezne de saklı her nevi kıymetli evrakın mevcudiyetini kontrol etmek, kayıtlarla mutabakatını sağlamak (353/4),

d) Ortakların genel kurul toplantılarına, katılmaları için anasözleşmede aranan şartların yerine getirilip getirilmediğini incelemek (353/5),

(¹)

(¹) Örneğin, genel kurula çağrının usulü dairesinde yapılıp yapılmadığını (K.K. 45), genel kurula katılanların ortaklık sıfatlarını (K.K. 42) genel kurulu toplantıya davete dair olan ilân, ya da davet mektuplarında gündemin gösterilip gösterilmediğini (K.K. 46 - T.T.K. 369), toplantı nisabının bulunup bulunmadığını (K.K. 45 - T.T.K. 372), her ortağın kanun ve anasözleşme hükümlerine göre oyunu kullanıp kullanmadığını (K.K. 48), kararların mevcut oyların çoğunluğu ile alınıp alınmadığını (K.K. 51 - T.T.K. 378) incelemek ve araştırmak gibi.

Yeni Kanunun, 69 uncu maddesinde, denetçilerin denetleme görevleri ile ilgili olarak, İsviçre Borçlar Kanununun 910 uncu maddesinde mevcut özel bir hüküm aynen benimsenmiştir. Filhakika bu madde hükmüne göre, *genel kurul kararı ile anasözleşmede denetleme teşkilâtı hakkında daha geniş hükümler koymak, denetçilerin görev ve yetkilerini arttırmak, özellikle «ara denetlemeleri» öngörmek mümkündür.*

Maddenin Mecliste müzakeresi sırasında ara denetiminin «her ay, 6 ayda bir, 9 ayda bir denetim yapabilme imkânı» olduğunu, madde hükmünün «daha müessir ve periyodik murakabe sisteminin» getirilmesi amacıyla konulduğunu, bunun «ayrı bir komisyon kurmak suretiyle kooperatifi denetlemek, teftiş etmek maksadıyla olmadığını» öğreniyoruz (1).

Kooperatifler Kanununda kooperatifçiliğimizin gelişmesinde *denetime düşen rol* 69 uncu madde hükmü ile genişletilmek istenmiş ise de, kanunun yürürlüğe girdiği tarihten bu tarafa geçen süre içinde, denetim konusunda olumlu yönde bir gelişme kaydedilmemiştir. Kooperatiflerimizin «gereği gibi bir denetimi» öteden beri üzerinde ısrarla durulan ve kesin bir sonuca bağlanamayan büyük bir sorundur. Bazı resmî kuruluşların himayesi ve kontrolü altında bulunan kooperatifler hariç - o da bir dereceye kadar - diğer münferit kooperatiflerde denetim, eğitimin yanında, çözüm yolu bekleyen başlıca sorun olarak hâlâ durmaktadır.

Denetim, teşekküllerin islâh edilmesi ve sağlıklı bir bünyeye kavuşturulması yolunda en önemli «tedavi araçlarından biri» olduğu için, bu tedaviyi kimlerin yapacağı sorunu üzerinde ciddiyetle durmak gerekir. 1163 sayılı kanunun getirdiği tedbirlerle bu tedavi yapılabilmiş midir? Maalesef yapılamamıştır, çünkü 69 uncu madde hükmü, uygulamada gözönünde tutulmamıştır, kooperatiflerin anasözleşmelerini hazırlamakla görevlilerce bu *müessir murakabeyi gerçekleştirmek için, anasözleşmelere «denetleme teşkilâtı hakkında daha geniş hükümler» koyması* gerekirken nedense bunu yapmamış, denetçilerin yetkilerini arttıran ve özellikle ara denetlemeleri öngören hükümler getirilmemiştir.

Anasözleşmelere kanunun «*ihtiyari*» bıraktığı hükmün konulmaması, esasen denetleme konusunda gerekli olanın yapılmadığı ülkemizde, Kooperatifler Kanununa rağmen, etkili bir denetim sisteminin kurulması için gereken çabanın kooperatiflerden gelmesi beklenemez. Genel koşulları itibariyle zayıf olan kooperatiflerin kendi denetim organları ile yetinme yoluna doğru gittikleri görülmektedir ki, bu durumda kooperatifçiliğimizin gelişmesi için iyimser olamayız.

(1) Millet Meclisi Tutanak Dergisi, 32. Birleşim, Denetim 2, Toplantı 4 cilt 31. s. 175 - 176.

Kooperatifler Kanunumuzun kaynağı olan ve Kanuna alınmayan İsviçre Borçlar Kanununun 910 uncu maddesinin son fıkrasında «Anasözleşmelerin, mutad denetim işlemleri dışında, bütün kooperatif yönetiminin belli zamanlarda *denetim sendikaları*, ya da *özel uzmanlar* tarafından denetlenmesini öngörebileceği» belirtilmiş bulunmaktadır.

Kanunlarımızda Kooperatif denetçilerine verilmiş olan diğer görevleri de şöylece özetleyebiliriz :

Gerek bilânçoda, gerekse bütçede yer verilmiş olan rakamların defter kayıtlarına uygunluğunu tespit etmek ve incelemek denetçilerin en önemli görevleridir.

Denetçiler, görevleri dolayısıyla öğrendikleri ve açıklanmasında kooperatifin veya ortakların şahısları için zarar umulan hususları ortaklara ve üçüncü şahıslara ifşa edemezler (K. K. Md. 68). Aynı sır saklama mükellefiyeti eski rejimde de mevcut idi (T. T. K. Md. 358).

Ancak, denetçilerin «münferit ortaklara» (1) ifşa edemedikleri bilgileri, genel kurula verebilecekleri kabul edilmektedir.

Ortakların bilgi istekleri, bilânço ile yönetim kurulunca ibraz edilen belgelere ait olmak lâzım gelir. Örneğin, bilânçoda şüpheli gördükleri noktalara denetçilerin dikkatini çekebilir ve açıklama isteyebilirler (K. K. Md. 66/3, T. T. K. Md. 363).

Hernekadar *denetçiler*, bir «*yıllık rapor*» hazırlamakla *mükellef iseler de, acaba böyle bir raporun genel kurula sunulmaması halinde, genel kurul, müzakerelerine devam edebilecek midir?*

Kooperatifler Kanunumuzda bu konuda açıklık yoktur. Bu takdirde, kanunun anonim şirketlere atıf yapan 98 inci maddesi aracılığı ile Türk Ticaret Kanununun 354 üncü maddesine göre, denetçi raporu alınmadan genel kurula bilânço hakkında karar verememesi gerekir. Ancak, uygulamada bilerek, ya da bilmeyerek denetçi raporunu bir tarafa iterek karar alan genel kurullara raslandığından, kooperatiflerin hayatı ile ilgili bu önemli konuda, Kooperatifler Kanununun 67 nci maddesine açıklık getirme yönünden, bu maddenin kaynağı olan İ. BK. nun 908 inci maddesinde olduğu gibi, «böyle bir rapor kendisine arz edilmedikçe genel kurulun bilânço üzerinde karar alamıyacağı»nın maddede belirtilmesi yerinde olacaktır.

b. Gözetim (Nezaret) :

Kooperatifler Kanunundan önceki devrede kooperatif denetçileri, yönetim kurulu üyelerinin kanun ve anasözleşme hükümlerine uyup uyma-

(1) İ.B.K. nunda (Md. 909) «...ortaklara ferden» (aux associés Individuellement) ifadesi yer almaktadır.

dıklarına da nezaret ederlerdi (T.T.K.Md. 253/10). Ticaret Kanununun bu hükmü gereğince de denetçiler yönetim kurulu üyelerinin üstünde yer alırlardı.

Denetçilerin nezaret görevi, Yönetim Kurulu üyelerinden izahat talep etmek değil; fakat, Yönetim Kurulunun karar ve işlemlerinin tetkikine inhisar etmekte idi. Bu sebeple de denetçilerin yönetim kurulu toplantılarında bulunması kanunen kabul edilmiştir.

Kooperatifler Kanununun 67 nci maddesinde «denetçiler, görevleri çerçevesinde işlerin yürütülmesinde gördükleri noksanlıkları, kanun veya anasözleşmeye aykırı hareketleri bundan sorumlu olanların bağlı oldukları organa ve gerekli hallerde aynı zamanda genel kurula haber vermekle yükümlüdürler.

Denetçiler yönetim ve genel kurul toplantılarına katılırlar. Ancak yönetim kurulunda oy kullanamazlar» denilmektedir.

Denetçilerin gözetim (nezaret) görevleri ile ilgili olması gereken bu maddenin ifade tarzından, *bu görevin değişiklik gösterdiği sonucu çıkmaktadır*. Filhakika, maddenin Mecliste müzakeresi sırasında, teklifi getiren komisyonun yaptığı açıklamadan *«denetim kurulunun, yönetim kurulunu denetleyemeyeceği, denetim kurullarının kooperatif muamelelerini teftişle mükellef oldukları, kooperatif muamelesini teftiş etmek suretiyle, kooperatif yönetime kanun ve anasözleşme muvacehesinde yardımcı olmak görevinde buldukları»* anlaşılmaktadır (1).

Gerçekten 67 nci maddenin kaleme alınış tarzına göre «denetçiler, görevleri çerçevesinde işlerin yürütülmesinde gördükleri noksanlıkları...» yetkili organa bildireceklerdir. Denetçilerin görevleri de «kooperatif muamelesini teftiş etmek» olduğuna göre, *ancak bu teftişe ilişkin noksanlıkları rapor edeceklerdir*, demektir.

Yönetim kurulunun ihmali halinde, ya da anasözleşmede belirtilen hallerde genel kurulu olağan, ya da olağanüstü olarak toplantıya çağırarak da denetçilerin gözetim görevleri arasındadır. (K.K. 43 - T.T.K. 353).

Denetçiler, görevlerini gördükleri sırada kooperatifin idare işlerinde öğrenecekleri usulsüzlük ve yolsuzlukları, kanun ve anasözleşme hükümlerine aykırı hareketleri, bunlardan sorumlu durumda olan Yönetim Kuruluna ve mühim hallerde genel kurula ihbar edeceklerdir. Tespit edilen yolsuzluk, genel kurulun olağanüstü toplantısını gerekli kılacak nitelikte ise, genel kurul toplantıya davet olunur (K.K.Md. 43 - T.T.K. 355, 357, 365).

(1) Millet Meclisi Tutanak Dergisi Cilt 31. s. 175.

c. Şikâyetleri inceleme ve soruşturma :

Kooperatiflerin Ticaret Kanunu hükümlerine yöre yönetildiği eski rejimde, kooperatifin her ortağı, yönetim kurulu üyesi ve müdürleri aleyhinde denetçilere müracaat etmek hakkını haiz idi. Denetçiler bu şikâyetleri incelemek ve soruşturmakla görevli idiler.

Şikâyet edilen hâdisenin doğruluğu tespit edildiği takdirde keyfiyetin yıllık denetçiler raporunda belirtilmesi zorunlu idi (T.T.K.Md. 356).

Kooperatifler Kanununun 66 ncı maddesinin son fıkrasında; «Ortaklar gerekli gördükleri hususlarda denetçilerin dikkatini çekmeğe... yetkilidirler» denilmektedir. Bu fıkra hükmüne istinaden, *kooperatif denetçilerinin ortakların kooperatifin yönetimi ile ilgili şikâyetlerini incelemek zorunluğu doğmaktadır*. Başka bir deyişle, Her ortak, yönetim kurulu üyeleri ya da yöneticiler aleyhine denetçilere başvurabilir. Denetçiler de bunları incelemeye mecburdurlar.

d. Diğer Hususlar :

Türk Ticaret Kanunu, kooperatif denetçilerine idare hakkı niteliğinde bazı yetkiler tanımaktadır :

Denetçiler :

- 1 — Yönetim Kurulunun ihmali halinde (353),
- 2 — Zarurî ve müstacel sebepler çıktığında (355),
- 3 — Ortakların şikâyetleri üzerine gerekli gördükleri takdirde (356),

Genel kurulu toplantıya çağırabileceklerdir.

Ticaret Kanununun kooperatiflere taallük eden hükümlerinin yerini alan 1163 sayılı Kooperatifler Kanununda «...*gerektiğinde* Denetçiler Kurulunun Genel Kurulu toplantıya çağırma yetkisine sahip olduğu» açıklanmıştır (Md. 43). Burada; Kanun, denetçiler kuruluna «*gerektiğinde*» ifadesiyle, genel kurulu toplantıya çağırmada bir «takdir» hakkı tanımaktadır. Bu hükmün uygulanmasında, Ticaret Kanununun 335 inci maddesindeki «zarurî ve müstacel sebepler»'in herhalde gözönünde tutulması gereklidir. «Ortakların şikâyetleri», «Yönetim Kurulunun ihmali» müstacel sebepler sayılabilir.

Denetçiler, her çeşit genel kurul toplantısına katılırlar. (K.K.Md. 67/3) Denetçilerin bu toplantılara katılmalarının kanunî ibr mecburiyet olup olmadığı pek sarîh değildir. Kanun sadece «katılırlar» demektedir. Ticaret Kanunu hükümlerine göre, «denetçiler genel kurul toplantılarında hazır bulunmak vazifesiyle mükelleftirler» (T.T.K.Md. 353/9). Kooperatifler Kanunumuzun mehazı olan İsviçre Borçlar Kanununun 908 inci maddesinin son fıkrası hükmüne göre, denetimle görevli olanların olağan

genel kurulda hazır bulunmaları *mecburîdir*. Bu hükme aykırı hareket edilmesi, dava konusu edilebilmektedir.

Denetçiler, yönetim kurulu toplantılarına da katılırlar, fakat oy kullanamazlar (K.K.Md. 67/3).

Genel kurul kararı ile yönetim kurulu üyeleri hakkında dava açmak görevi de denetçilere verilmiştir (T.T.K. 341). Kooperatifler Kanunu'nda böyle bir hüküm yoktur.

Kooperatifin tasfiyesine karar verildiği hallerde tasfiye memurlarını denetlemek görevi de denetçilerindir (T.T.K. 353).

Kooperatiflerin denetimi konusunda, ortaklara düşen bir göreve de kısaca işaret etmekte yarar vardır. Kooperatifler Kanununun 24 üncü maddesinin son fıkrasında, anasözleşme, ya da kooperatif organlarından birinin kararıyle ortakların *bilgi edinmek hakkı*'nın bertaraf edilemeyeceği, ya da sınırlandırılmayacağı belirtilmiştir. Bu maddenin aslı olan İsviçre Borçlar Kanununun (İBK) 857 nci maddesinde «ortakların *denetim hakkının* kısıtlanamayacağından bahsedilmektedir. Kooperatiflerin nitelikleri ve ortaklarının özel durumları sebebiyle, böyle bir hükme lüzum ve zaruret vardır. Denetleme hakkının sadece kooperatifin denetim kuruluna bırakılması, uygulamada iyi sonuçlar vermemiştir. Kooperatif ortaklarının kooperatif işleri ile bizzat ilgilenmeleri ve denetim de bulunmaları, günümüz koşullarına daha uygun bir çözüm yoludur. Bu itibarla, ortakların «bilgi edinmek hakkının» «denetleme hakkını» da ihtiva etmesi gerekir.

4. Denetçilerin sorumluluğu (Sır saklama mükellefiyeti) :

Ticaret Kanununun 358 inci maddesinde «denetçilerin, vazifelerini yaptıkları esnada öğrendikleri hususları *münferit pay sahiplerine ve üçüncü şahıslara ifşa edemeyecekleri*» belirtilmiştir.

Kooperatifler Kanununun buna mütenazır olarak hazırlanan 68 inci maddesinde «denetçilerin, görevleri sırasında öğrendikleri ve açıklanmasında kooperatifin veya ortakların şahısları için zarar umulan hususları *kooperatif ortaklarına ve üçüncü şahıslara açıklayamayacakları*» öngörülmüştür.

İkinci madde arasında anlam farkı vardır. Ticaret Kanununda sırların «*münferit pay sahiplerine*» açıklanamıyacağı, Kooperatifler Kanununda «kooperatif ortaklarına» açıklanamıyacağı belirtilmiştir.

Ticaret Kanunundaki ifadeden; istendiği takdirde, denetçilerin sırlarını *genel kurula ifşa edebilecekleri* anlaşılmaktadır. Filhakika İsviçre Borçlar Kanununun 909 uncu maddesinde de «Denetçiler, görevlerinin ifası sırasında elde ettikleri müşahadelere *münferit ortaklara*, ya da üçüncü kişilere ifşa etmekten memnundurlar» denilmektedir.

Diğer taraftan, denetçilerin görevlerini ifa etmemeleri, ya da eksik ifa etmeleri halinde haklarında *ne gibi işlem* yapılacağı hususu Kooperatifler Kanununa alınmamıştır. Filhakika Ticaret Kanununun 359 uncu maddesi hükmüne göre, denetçiler, kanun ya da anasözleşme ile kendilerine yükletilmiş olan görevlerin yerine getirilmesinde ihmal gösterirlerse, kusursuz olduklarını ispat etmedikçe, müteselsilen sorumludurlar. Kusursuzluğu ispat denetçilere aittir. Kooperatifler Kanununun uygulanmasında denetçilerin görevlerini savsaklamaları halinde, aynı kanunun 98 inci maddesi delâletiyle Ticaret Kanununun sözü edilen 359 uncu maddesi hükmünün uygulanabileceği mütalâa edilmektedir .

III. SONUÇ

Ticaret Kanunumuzda denetçiler için oldukça etraflı hükümler mevcut bulunmasına (Md. 347-359) rağmen, kooperatiflerimizin beklenen gelişmesinde denetçilere düşen rol gereği gibi yerine getirilememiştir. Bunun çeşitli nedenleri vardır, 1163 sayılı Kooperatifler Kanununun denetçilere ilişkin hükümlerinin Büyük Millet Meclisindeki müzakereleri sırasında, kooperatif denetçilerinin, ya da denetleme organlarının durumunu ortaya koyan ilginç konuşmalar yapılmıştır. Bu konuşmalar bize, yeni Kanunla getirilen denetleme ile ilgili yeni hükümlerin, getiriliş sebeplerini de göstermesi yönünden, önem arz etmektedir.

Bu itibarla, getirilmek istenen yeni denetleme sisteminde kanun koyucunun fikirlerini öğrenmekte fayda vardır.

«Kooperatiflerde tatbikatta genellikle hesaptan kitaptan anlamayan, sadece kooperatif bünyesindeki bir takım seçim kombinezonları ile denetçi olarak seçilen kimselere rastlıyoruz.

Genellikle bizde tatbikatta denetçi raporu, ya kooperatif müdürü tarafından, ya da yönetim kurulunun akli eren bir üyesi tarafından yazılmakta, ve hazırlanan rapor, okuz-yazar olmayan veya bu işlerden hiç anlamayan bir kimseye imza ettirilmek suretiyle işler yürütülmektedir.»

Denetçilerin, denetlemeyi daha iyi yapabilmelerini sağlamak amacıyla, en az orta mektep mezunu olmaları şartı ileri sürülmüş ise de, Meclisçe kabul edilmemiştir;

«Belki ortaokul mezunu bulunmayabilir, ama hesap ve kitaptan gayet iyi şekilde anlıyan bir çok kimseler vardır.»

«Denetçilerin dışarıdan seçilmesi konusu, esasen kooperatiflerin evvelce tâbi olduğu hükümlerde de vardı».

«Bunun konulmasının sebebi, gerçekten hesaptan kitaptan anlıyan bir ortak kooperatif içinde bulunmadığı takdirde dışarıdan bir kimsenin

denetçi alınmasını temin içindir.» «Şimdiye kadar tatbikat da vardır. Bu şekil istisnasız kooperatiflerin hepside yürütülmektedir.»

«Kooperatifin genel kurulu her şeye hâkimdir, yeniden komisyon kurmak suretiyle hesaplarını tetkik ettirebilir.» «O itibarla, ötedenberi yapılan tatbikat neticesi, denetçileri böyle dar bir boğaza (yani orta mektep mezunu şartını arama) sokmakta mahzur vardır.»

Kooperatifleri yönetecek kimselerin genellikle kooperatif bilgisinden yoksun oldukları, vukuflarının azlığı gözönünde tutularak :

«Buradaki murakıplar hem murakabe edecekler, hem de murakabe ile beraber kooperatifin iyi işlemesini sağlamış olacaklardır.

65 nci madde muvacehesinde, *dışarıdan da denetçi seçilebileceğine* göre, dışarıdan rahatlıkla bu murakabeyi yapacak vukufu, bilgili, diplomalı kimseleri tercihan vazifelendireceklerinden burada da... anamukaveleye bu hususu koymak suretiyle hem *müessir murakabeyi*, hem de kooperatifin iyi işlemesi, kooperatifçiliğin iyi yürütülmesi için de bu murakabenin yapılmasını öngörmüş olabilirler» (1).

Gerçekten, 1163 sayılı Kanunun yürürlüğe girmesinden önceki devrede, Türkiye'de kooperatifler, - Devlet teşekkülleri tarafından, (T. Halk Bankası, T. C. Ziraat Bankası gibi) kuruluşlar hariç - ciddî bir teftiş ve denetime tâbi tutulmamakta idi. Bunda mevzuatta görülen eksikliğin olduğu kadar, denetçileri seçen kooperatif ortaklarının ciddî bir denetim ihtiyacını duymamaları, ya da böyle bir denetime önem vermemelerinin rolü vardı. Hele seçilen denetçilerin meslekten olmaması, muhasebeyi gereği gibi bilmemesi, kooperatifin kısa zaman içinde amacından sapmasına ve güç bir duruma düşmesine sebep oluyordu.

Bu ihtiyacı *seneler önce* duyan batı ülkeleri, kooperatiflerin dolaylı, ya da dolaysız denetimini sağlamak için, bu denetimi kooperatif örgütleri içinde uzman bir teşekküle yaptırmakta, kooperatif dışı bağımsız denetim kuruluşlarına tevdi etmekte fayda görmüşlerdir. Bu konu özellikle Almanya'da ve İsviçre'de dikkate değer bir şekilde işlenmiştir.

Denetim, bir kooperatif örgüte (Birliğe) verilmiş ise, bu örgüt tarafından; bağımsız bir kuruma; ya da Büro'ya verilmiş ise bu kurum, ya da büro tarafından kooperatifin bütün muamele ve hesapları etraflı bir incelemeye tâbi tutulmakta ve bununla da yetinilmeyerek yapılması gereken işler hakkında faydalı öğütlerde bulunulmaktadır.

Denetim konusunda Kooperatifler Kanunumuz yeterli midir?

Kooperatiflerin denetimi konusunda 1163 sayılı Kooperatifler Kanunu hiç şüphe yok ki, bazı yenilikler getirmektedir. Bunların yeterli

(1) Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Cilt 3, Toplantı 4, dönem 2, s. 172.

olup olmadığı hususundaki görüşlerimizi önceki sayfalarda belirtmiş bulunuyoruz.

Kooperatiflerde denetim, bu teşekküllerin iyileştirilmesi, sıhhatli bir bünyeye kavuşturulması yolunda en önemli «tedavi araçları»ndan biri olduğu için, bu tedaviyi kimlerin yapacağı, hangi vasıtaların kullanılacağı önem arzeder.

Şurası bir gerçektir ki, Türkiyemizde kooperatifler genellikle hastadır, sağlam bir kooperatif yapısı göstermemektedir. Binaenaleyh kooperatiflerin «tedaviye» ihtiyacı vardır. Yeni Kanunun getirdiği tedbirlerle bu tedavi yapılabilir mi?

Bir defa, daha kuruluş safhasında bozuk bir kooperatif kuruyoruz. Kooperatif yöneticilerimizin, gerçek kooperatifçilik hakkındaki bilgileri çok eksik, ya da hiç yoktur. Bu itibarla bir «kuruluş hastalığı» ile karşılaşırız. Bunun giderilmesi, gerek yöneticilerin, gerekse ortakların kooperatif anlayışının gelişmesi lâzımdır.

Bizce, *bir kooperatifin maddî gücünden çok, manevî gücü yani insanın zihniyeti üzerinde durmak gerekir.* Kooperatifin çeşitli yönlerinde denetim de dahil-müşahade edilen hastalıkların kaynağı burada toplanmaktadır. Eğitim, kooperatifçilik eğitimi bu konuda ön sırayı işgal etmektedir. Ve ilk yapılacak iş de budur, yani ortakların eğitimini sağlamaktır. Demek ki, hastalığın teşhisinin bir kısmında, hem de önemli bir kısmında eğitimi, «eğitim noksanlığı»nı görüyoruz. *Kooperatiflere eleman bulmak, başlı başına bir sorundur.* Kooperatiflere yönetici bulmak, muhasebeci bulmak, zannediyoruz ki, daha uzun yıllar önemli sorun olarak devam edecektir. O halde, asıl yönetimi eline terkedeceğimiz, asıl hesapları kendisine tevdi edeceğimiz işinin ehli kimseleri bulmadığımız müddetçe getirilecek olan kanun hükümlerinin mükemmeliyeti, arzu edilen sonucun elde edilmesinde tam etkili olabileceği şüphelidir. Düşününüz bir kere, kuvvetli bir muhasip, iyi bir kooperatifçinin elinde bulunan kooperatif! Böyle bir kooperatifin başarılı olmaması için sebep bulunabilir mi?

Bununla beraber, mevzuatın hazırlayacağı imkânları da gözden uzak tutmamak lâzımdır.

Kooperatifler Kanununun 69 uncu maddesinde «Anasözleşmeye, genel kurul kararı ile, denetleme teşkilâtı hakkında daha geniş hükümler konulabileceği, denetçilerin görev ve yetkilerinin artırılabilmesi ve özellikle ara denetlemeleri yapılabilmesi» hakkında hüküm konulmasının mümkün olduğu açıklanmıştır.

Bu maddenin Büyük Mecliste yapılan müzakerelerinden, «*müessir murakabe sistemini getirmek amacıyla öngörüldüğünü öğreniyoruz.* Genel kurullar, ibra meselesinde tereddüde düşerse, denetim kurulunun raporu

bile olsa, hesapları tetkik komisyonları kurabilecek ve bütün hesapları inceletebileceklerdir».

69 uncu madde, «Türk kooperatifçiliğinin bir ihtiyacı olarak» Kanunda yer almaktadır. «Esas itibariyle kooperatiflerde denetleme, normal olarak yılda bir defa ve genel kurul adına yapılır. O sebeple, bu madde, bunun dışında bir durumu kapsamaktadır. Ve bunun dışında bir murakabeyi, daha müessir ve periyodik bir murakabeyi öngörmektedir» (1).

Yeni Kooperatifler Kanununun denetim konusunda getirdiği bir başka yenilik de, Kanunun 70 inci maddesinde üst kuruluşlara denetim hakkını tanımasıdır.

Üst kuruluşlara tanınan bu denetim hakkı, «müessir bir denetim» için yetersizdir. Denetimin organik bir biçime kavuşması, kooperatiflerimizin «en nafiz ve en hakikî», yani meslekî denetimden yararlanması için bir kısım batı ülkelerinde olduğu gibi, «mecburi denetim teşekkülleri»nin kurulmasına doğru gidilmesi bir zaruret haline gelmiştir.

Kanaatımıza göre, bu madde hükmünden istifade edilerek, sırf denetim işleri görmek üzere *Murakabe Birliği* kurulması mümkündür. Böyle bir Birlik sağlanabildiği takdirde, denetim daha organik bir şekle kavuşmuş olacaktır. Bu suretle de, kooperatiflerimiz «en nafiz ve en hakikî» murakabeden, yani meslekî denetimden faydalanacaklardır. Artık meslekten yetişen elemanlar, kooperatiflerin sorunları ile içli dışlı olan kimseler denetimde bulunacakları için, konuya yabancı olan kooperatif dışı hesap uzmanlarından daha faydalı olacaklardır. Şüphesiz ki, böyle sıhhatli bir tetkik ve murakabe, kooperatiflerin gelişmesinde, büyük bir rol oynar. Gelişmek isteyen kooperatifler gösterilen yoldan yürürler, verilen öğütlerden istifade etmeğe bakarlar.

Bundan yirmi yıl kadar önce, 1950 yılı başlarında Türkiye'ye çağrılan Milletlerarası Kooperatifçilik Uzmanı Maurice COLOMBAIN, üç aylık bir araştırma ve incelemeden sonra, zamanın yetkililerine vermiş olduğu bir raporda kooperatifler için bir «Tescil ve Denetim Dairesi» kanun tasarısı da vardı. Maurice COLOMBAIN, bu tasarıda; Tescil ve Denetim Dairesinin «en az yılda bir defa kooperatiflerin hesaplarının gerek kendisi gerekse görevlendireceği uzman kişilerle denetimin sağlanmasını» teklif ediyordu. Bu dairenin kooperatiflerin yapısı, işleyişi ve malî durumu üzerine soruşturma açma yetkisi de olacaktı 45 maddeden ibaret olan bu kanunun tasarısı, yirmi yılı aşkın bir zamandan beri ilgi beklemektedir.

(1) Tutanak Dergisi, s. 176.

Meslekten yetişmiş elemanların, kooperatif sorunları ile içli dışlı olmuş kimselerin denetim yapacakları bir kanunî denetim kuruluşuna ülkemizin bugün her zamandan fazla ihtiyacı vardır. Bu kuruluş, bir «*mecburî denetim birliği*» olabileceği gibi, «*resmî bir daire*» de olabilir. Şüphesiz ki, sağlıklı bir inceleme ve denetleme, sahte kooperatifleri bertaraf ederek, kooperatifçiliğimizin gelişmesinde olumlu bir rol oynayacaktır. Kooperatifler Kanunumuzun yeniden ele alınarak, özellikle «*etkili ve verimli*» bir denetimin sağlanması konusunda gerekli tedbirlerin getirilmesi, kooperatifçiliğimizin geleceği için ümit verici olacaktır.

— oO —

ÜRETİM FAALİYETLERİ VE KOOPERATİFLER

İsmail Cevat AKYOL

Giriş :

Üretim kelimesi, geniş manada, piyasaya sürülen mamül madde ve ürünlerin yararlı olma niteliğini arttırmaya hizmet ettiği takdirde, toptan ve perakende satış faaliyetlerini de kapsamına alır.

Esas itibariyle, toptan ve perakende satış ve taşıma gibi işlemleri ifade eden «Dağıtım» faaliyeti ile tarımsal, ve endüstriyel ürün ve maddelerin elde edilmesini amaç edinen «Üretim» faaliyeti arasındaki farklılığı gösteren belirli bir sınır çizmek oldukça güçtür.

Kooperatifler ve üretim faaliyetleri

Çok eski çağlardan beri, kooperatifçiler, üretim faaliyetlerine, daima, özel bir ilgi duymuşlardır.

Nitekim, dünyadaki ilk kooperatif örnekleri, üretim yapmak amacıyla ortaya çıkmışlardır.

1844 yılında, İngiltere'de Rochdale Öncülerinin kurdukları ilk kooperatif perakende satış mağazasının amaçları arasında bulunan konuların en önemlisi, ortaklarının bizzat çalışacakları üretim üniteleri kurmaktır.

Toptan ve perakende satış faaliyetlerini konu edinen bu günün kooperatifleri de, öncelikle, ortaklarının tükettikleri malları bizzat üretme çabası içindedirler.

Bunun birçok sebepleri vardır. Bunlardan başlıcaları, aşağıdaki gibidir.

a) Tüketim kooperatifleri, üretim amacıyla kurdukları teşebbüslerden, perakende satış faaliyetleri için yaptıkları yatırımlardan daha fazla gelir sağlamaktadırlar.

b) Tüketim kooperatiflerinin elinde ihtiyaç fazlası yatırım kapitali mevcuttur. Bu kapitalin işletileceği yatırım sahalarının en cazibi, sattıkları malları üreten teşebbüslerdir.

c) Kooperatiflerin sattıkları malların kalite ve fiyat bakımından uygun durumda olması, onları, gerektiğinde, bizzat üretmekle mümkün olabilmektedir.

d) Tüketim kooperatiflerinin bizzat üretime girmeleri, maddelerin tedarikinde bir takım emrivaki durumlarla karşılaşılmasını önlemektedir.

Kooperatiflerce girilen üretim çeşitleri :

Tüketim kooperatiflerinin giriştikleri üretim faaliyetlerinden başlıcaları konfeksiyon, ayakkabı, ekmek, mobilya gibi günlük ihtiyaç maddeleri ile gübre, ilaç, yem gibi tarımsal üretim araçları üzerinedir.

Burada dikkat edilecek en önemli husus, kooperatiflerin, böyle bir imalâta girilirken, üretilen maddeleri tamamen eritebilecek bir satış kapasitesine sahip olmaları veya bunları diğer kooperatiflere satabilecek durumda bulunmalarıdır.

Bu iş için tavsiye edilebilecek en uygun yol, üretim işine kooperatiflerden ziyade Bölge ve Merkez Birliklerinin girişmeleri ve böylelikle gerekli üretim kapasitesini elde edebilmeleridir.

İngilteredeki bir kooperatifçilik araştırma komitesi, tüketim kooperatiflerinin, özellikle, ekmek, konfeksiyon değirmencilik, zirai araç ve gereçler, ayakkabı, mobilyacılık ve tamircilik gibi konular üzerinde üretime geçmesini tavsiye etmiştir.

Çünkü, mamullerin toptan satışını yapan kooperatif birlikleri, mahalli kooperatiflerin, fiyat, kalite ve miktar bakımından olan isteklerini gereğince tesbit edebilme ve değerlendirebilme imkânına sahiptirler.

Kooperatifsel üretim faaliyetlerinin gelişimini engelliyen nedenler

Kooperatiflerin, üretimsel faaliyetlerinde karşılaştıkları başlıca güçlükler aşağıdaki gibidir.

1 — Özellikle yeni bir mamulün üretimine geçmenin yaratacağı güçlük ve tehlikeler, kooperatiflerin bu konuda insiyatif sahibi olmasını önler.

2 — Üretim ünitesinin kapasitesi, mamulün cinsi ve kalitesinin tesbiti işleri, bu konularda ihtisaslaşmış teknik personele ihtiyaç gösterir. Böylesine seviyeli bir teknik kadronun kooperatiflerce sağlanması oldukça güçtür.

3 — Büyük ölçüde üretime geçilebildiği takdirde, rantabl olabilen iş dallarında yeterli bir satış imkânının bulunamaması halinde malın elde kalması tehlikesi belirir.

Tarım kooperatiflerinin avantajları :

Satılan maddelerin bizzat üretimine geçilebilmesi işi, özellikle tarımsal kooperatiflerde, tüketim kooperatiflerine nazaran daha yaygın ve başarılı olmuştur. Çünkü, tarımsal kooperatiflerin çiftçilere donatım maddeleri olarak satışını yaptığı, gübre yem, tohum ilaç, tarımsal âlet edavat ve makina gibi araç ve gereçleri kullanan tüketici kitlesinin hemen hemen tamamı kooperatif ortağıdır. Bu bakımdan, kooperatiflerce, miktar, cins ve kalite hesapları kolayca yapılır ve emniyetli bir şekilde imalâta geçilir.

Özellikle, zirai araç ve gereçler üzerinde, kooperatiflerin bizzat imalâta yönelmeleri, çiftçilerin üretimleri için hayati bir önemi bulunan bu maddeler üzerinde spekülâtif faaliyetleri durduracağı gibi, onların, esas ihtiyaç sahiplerinin eline, zamanında, iyi kalitede ve gerçek fiyatlar üzerinden geçmesini sağlar.

Tarımsal kooperatiflerin, donatım maddeleri yanında, giriştikleri diğer bir üretim faaliyeti tarımsal ürünler konusunda olmaktadır. Özellikle, ortak ürünlerini değerlendirmek amacıyla kurulan tarımsal kooperatifler, ortak ürünlerini işlemek suretiyle piyasaya sürdükleri takdirde, onların daha iyi bir fiyatla elden çıkarılmasını sağlamaktadırlar.

Nitekim, Tarımsal Pazarlama Kooperatiflerinin çeşitli ürün dallarında ortaya koydukları, ürün işleme ve ambalajma tesislerinin her geçen gün biraz daha gelişim göstermesi yukarıdaki görüşlerimizi doğrular niteliktedir.

Özet ve sonuç :

Karma bir ekonomi sistemi içinde yönetilen memleketlerde, devlet sektörü ve özel sektör yanında diğer bir sektör ortaya çıkmış ve ekonomik faaliyetlerde söz sahibi olmaya başlamıştır. Biz buna «Kooperatif Sektör» diyoruz.

«Kooperatif sektör»ün diğerlerinden farkı ekonomik hayata, tüm memleket açısından bakması ve ekonomik faaliyetlere, sadece, ortakların ilgilendirdiği seviye ve konularda katılmasıdır.

Bu sebepten, kooperatiflerin üretime geçmesi bu açıdan ele alınmalıdır. Özellikle, tüketim kooperatiflerinin, satışını yaptıkları her maddenin üretimine geçmeleri hem tehlikeli ve hem de gereksiz bir şeydir. Esas olan, çok nadir hallerde, bizzat üretime geçmek, çoğu zaman ise, devlet sektörü ve özel sektörle iyi ve düzenli bir işbirliği kurarak, ortaklara, piyasadaki ağır rekabet şartlarına uyacak fiyat ve kaliteli mallarla hizmet edebilecek bir çalışma düzeyine erişmektir.

Tarımsal konulu kooperatiflerde ise durum tamamen değişiktir.

Burada tavsiye edilen husus, mümkünse kooperatiflerin faaliyet konusuna giren her konuda bizzat üretime geçmektir.

Örneğin: Tarımsal donatım kooperatiflerinin, gübre, yem, ilaç ve traktör fabrikaları kurması; pazarlama kooperatiflerinin ise, ortak ürünlerini değerlendirmek amacıyla, çeşitli ürün işleme ve ambalaj tesisleri edinmeleri gibi.

Bunun yanında, üretime geçen tüketim ve tarım kooperatiflerinin tercihen birbirlerinden alış veriş etmeleri de düşünülebilir.

Sonuç olarak diyebiliriz ki, kooperatif sektör, günümüzün ekonomik hayatında gün geçtikçe daha etkili olmakta ve diğer sektörlerin yanında ve onlarla sıkı bir iş birliği yaparak ekonominin sınırlı bir bölümünde ortaklarına faydalı olmağa çalışmaktadır.

THE CO-OPERATIVE MOVEMENT IN TURKEY

By Şimşek ARMAN

In Turkey, a great importance has been given for the rural development including the co-operative movement due to the vital role to be played in the socio-economic development.

Now, I am going to present a brief information about co-operatives in Turkey.

THE HISTORY OF CO-OPERATIVES IN TURKEY

The first co-operative activity in Turkey dates back to 1863, which was launched by its pioneer, the Governor of «NİŞ» province, of the Ottoman Empire, namely MİTHAT Pasha. Thus, he established the first «Country Saving Bank» in PİROT as a nuclei for agricultural credit co-operative, ever known at that time in the Ottoman Empire. In 1867 «Country Saving Bank Regulation» was approved by the Ottoman Government. Thus «Country Saving Banks» were extended all over the Ottoman Empire. 1888 a new regulation was prepared by benefitting of bad and good experiences of last 25 years. In accordance with this new regulation «Country Saving Banks» were transferred to the «Agricultural Bank.»

CO-OPERATIVES IN TURKEY TODAY

1. Agricultural Credit Co-operatives

The actual credit co-operative movement in Turkey began and developed with «Agricultural Credit Co-operatives law» dated 1935 and numbered 2836.

Now, in Turkey there are 2032 agricultural credit co-operatives and they have about 1.309.000 members. These co-operatives serve to 21370 villages. Their total capital is about 248.582.460.—

TL. All the agricultural credit co-operatives are financed by the «Turkish Republic Agricultural Bank».

2. Agricultural Sales Co-operatives

In Turkey the first «Agricultural Sales Co-operative» was established in AYDIN Province in 1914. After the «Agricultural Sales Co-operatives and Unions Law» of 1935 was approved, the amount of these co-operatives increased rapidly.

In Turkey, at present, there are 618 agricultural sales co-operatives. They have about 239.402 members. These co-operatives had been amalgamated in 32 unions, «Turkish Agricultural Bank» gives credit to all these unions. Their total capital is about 103.666.689.— TL.

3. Multipurposed Village Development Co-operatives

At the end of 1965, the Ministry of Rural Affairs began to stimulate and encourage the setting up of these co-operatives.

Now, in Turkey there are 2200 village development co-operatives and they serve about 185490 members.

We can summarize the purposes of these co-operatives as below :

- a) To increase profit of farmers' operations,
- b) To provide production means,
- c) To organize marketing facilities, construct and conduct marketing installations,
- d) To provide cheap consumption commodities,
- e) To support and contribute to the activities, related to the establishment of agricultural industry.

4. Soil and Water Co-operatives

These co-operatives are organized by the Soil Conservation and Irrigation General Directorate of the Ministry of Rural Affairs.

Farmers who want to irrigate and improve their lands are united to establish «Soil and water Co-operatives» by the General Directorate.

Above stated General Directorate grants them certain amount of credit and technical assistance.

Today the total number of this type co-operatives are 912 and they have about 65000 members.

5. Sugar - beet Co-operatives

The first sugar beet co-operative was established in ADAPAZARI province in 1951.

The objects of these co-operatives are to provide inexpensive and best quality agricultural equipment, machines, fertilizers.

At the moment in Turkey, there are 19 sugar beet co-operatives. They have sales shops in every region of country. They have 430106 members. They get credit from «Turkish Sugar Plants Joint-stock Company». Their total capital is about 268.271.571.—TL.

All these co-operatives are gathered in one union.

6. Fishery co-operatives

First, this type of co-operative was established in 1942. Today in Turkey there are 69 co-operatives and they have about 13700 members.

7. Artisan Guarantee Co-operatives

Main purpose of these co-operatives in supply of proper credit facilities with low interest and long term for the artisans.

Today, in Turkey there are 486 artisan credit co-operatives. First co-operative of this kind was established in 1911. They have about 211.486 members. Their total capital is about 124.335.245.—TL.

8. Housing Co-operatives

Almost all of these co-operatives are concentrated in the urban areas, The object of them is to construct low cost housing for the members.

In 1934 first housing co-operative was established in Ankara. Presently the total of these co-operatives reached to 4018 and they have almost 211800 members.

In addition to the co-operatives, have been mentioned above there are «Tea Production», «Forestry», «Handicraft», «Insurance», «Consumer», «School», «transportation» co-operatives in Turkey.

In Turkey all the co-operatives are registered and supervised by the Ministry of Commerce.

We have already mentioned various co-operatives in Turkey. According to 31 st December, 1971 in Turkey there are 12263 co-operatives and they have about 3.192.918 members.

THE CO-OPERATIVE POLICY OF THE MINISTRY OF RURAL AFFAIRS

In Turkey, the services for the villages started to increase during the Republican Epoch.

While the Turkish farmers were learning new technical farming methods, on the one hand, they learned to govern themselves in a democtaric society on the other, These were the basic and significant events in the Turkish village development. But at the same time the Turkish villagers were expecting investment programmes from the Government.

The Ministry of Rural Affairs was established for the purpose of solving these problems in the rural areas.

Article 51 of the Turkish constitution reads as follows,

«The state takes the necessary measures for the development of co-operatives». This is one of the functions of the Ministry of Rural Affairs which is authorised to develop villages in the economic, social and the cultural fields and to encourage and organize co-operatives.

According to the second Five Year Development Plan;

«With regard to the work conducted the state for the solution of the problems related to the agricultural structure, technology and the means of production and marketing, which appear to be the principal factors restricting an increase in agricultural production, particularly in small and middle sized operations, will be supported by providing their needs and by helping them to organize in the from of co-operatives in order to sell their products».

On the other hand, the policy of the Ministry of Rural Affairs for the co-operatives can be summarized as follows ,

- 1 — To carry out in planned manner the improvement, extension and the support of the co-operatives,
- 2 — To prepare suitable climate for the co-operatives and to take necessary measures for their security,
- 3 — To undertake the training of members and managers of the co-operatives, and to increase co-operative knowledge of state officials,
- 4 — To provide financial resources for the co-operatives.

By taking all these measures into consideration, it was found necessary to establish a co-operative Department. Thus, this Department was established in 1966.

The functions of the Co-operative Department of Village Research and Development General Directorate.

- 1 — To stimulate, develop co-operation in villages and contribute to the establishment of multipurposed «Village Development Co-operatives»
- 2 — To do economic and social surveys relevant with co-operatives.
- 3 — To assist the co-operatives in respects of preparation of their working programmes,
- 4 — To contribute the co-operatives in the field for preparation of their operation plans and provision financial resources,
- 5 — To assist the marketing activities of the co-operatives,
- 6 — To prepare some publications of the co-operatives,
- 7 — To work on the development of co-operative legislations.

CONCLUSION

In Turkey, as, in many democratic and liberal countries of the world, co-operatives are accepted as a method and organization which tend to achieve the economic and social development of the community.

In fact, it would not be wrong to interpret the co-operatives as a perfect system to organize the production of the Turkish peasants and providing them with proper production means and marketing facilities.

In Turkey, co-operatives as having most effective role in the development of the village community has attained the following goals,

- 1 — They have been sort of organizer to adjust the agricultural economy.
- 2 — They have tried to increase the productivity of peasant institutions into a much profitable form,
- 3 — They have tried to provide proper marketing facilities for products,
- 4 — They have tried to provide credits and production means as much as possible.
- 5 — They have contributed to develop the village industry,
- 6 — They have done many intensive activities in evaluating for the better use of natural resources,
- 7 — They have assisted in realizing the planned resettlement programmes,

The co-operative Movement which has economic aspects as well as social, today, also plays an effective role in preventing the present hidden unemployment in the villages.

Finally, I would like to express that Turkish Nation strongly believes in the co-operative movement for the elimination of problems in the rural areas through the co-operatives.

TURKISH COOPERATIVE MOVEMENT IN 1970

This article includes data on cooperatives and also sales consumer cooperatives, during the year 1970.

Tables are based on information obtained from the Turkish Trade Register Gazette published daily by the «Union of Turkish Chambers of Commerce, Chambers of Industry and Commodity Exchanges».

The classification by economic activity is based on international accepted classifications. However, certain economic activities in which there are no newly established or liquidated companies or firms are omitted in the tables.

Definition of terms and additional notes :

Types of companies : Commercial companies are defined in Article 136 of the Turkish Commercial Act.

Newly established companies : Companies entered in the trade register in 1970, the establishment of which has been announced in the Turkish Trade Register Gazette.

Liquidated companies : Companies liquidated due to debt according to any of the conditions indicated in the Turkish Commercial Act and the liquidation of which is announced in the Turkish Trade Register Gazette.

Economic activity : Indicates the purpose for which the companies are established and the economic activity in which they are engaged.

Capital : Company assets in the form of cash, receivables, securities, machinery, office equipment and other properties, real estates, commercial standing, holdings in other establishments, etc.

Increase or decrease of capital : Shows the total increase or decrease in registered capital of the company.

Gross increase in capital : Total capital of newly established companies and capital increases of already established companies.

Net increase in capital : This is obtained by deducting the capital of liquidated companies and the capital decreases of already established companies from the gross increase in capital.

Consumers' cooperatives : Companies established in accordance with the Turkish Commercial Act with the intention of serving economic interest and providing for necessities related to occupation or livelihood of the shareholders. They operate on floating capital.

The classification of these consumer cooperatives according to number, capital and economic branches is included in the tables for cooperative companies.

The number of newly established and liquidated consumers' cooperatives is obtained from the Turkish Register Gazette. Monthly sales of the operating cooperatives are acquired through questionnaires sent by the State Institute of Statistics.

Number : Refers to the average number of operating consumer cooperative obtained by dividing by 12 the total number of cooperatives that report their sales each month during the year 1970.

Sales : Annual total of monthly reported sales of all cooperatives achieved on a retail, wholesale or credit basis and income received for services rendered during the year 1970.

1970 YILINDA KOOPERATİF HAREKETİ

Aşağıda 6762 sayılı Türk Ticaret Kanununa göre 1970 yılı içinde kurulan ya da feshedilen; kooperatif şirketler ile tüketim kooperatiflerinin satışlarına ait bilgiler yer almıştır.

Tablolar, Türkiye Ticaret Odaları, Sanayi Odaları ve Ticaret Borsaları Birliğinin günlük olarak çıkardığı Türkiye Ticaret Sicili Gazetesinden yararlanmak suretiyle hazırlanmıştır.

Iktisadî faaliyet kolları tasnifi (konu ve amaç) milletlerarası tasnife uyulmak suretiyle yapılmış ancak, bir faaliyet kolunda kurulmuş veya feshedilmiş şirket ya da firma yok ise tabloda gösterilmemiş ve o faaliyet kolu atlanmıştır.

Bazı terimlerin tanımları ve ek bilgiler :

Şirket türleri : Türk Ticaret Kanununun 136 ncı maddesinde yazılı olup aynı kanunda tarifleri yapılan ticaret şirketleridir.

Yeni kurulan şirketler : Yayıncıya giren 1970 yılında ticaret siciline tescil olunan ve Türkiye Ticaret Sicili Gazetesinde kurulduğu ilân edilen şirketlerdir.

Feshedilen şirketler : Gerek Borçlar gerekse Ticaret Kanununda fesih için zikredilen hallerden birinin gerçekleşmesi halinde, şirketlerin sona ermesi ve bunun Ticaret Sicili Gazetesinde ilâmdır.

Iktisadî faaliyet kolları : Şirketlerin kurulma amcını ve hangi ekonomik faaliyet alanında yer aldığını ifade etmektedir.

Sermaye artışı veya azalışı : Esas sermayeleri artırılan veya azaltılan mallar, ticarî itibar ve işletmeler v.b. konan değerlerdir.

Sermaye : Şirketlere para, alacak, kıymetli evrak, taşınır ve taşınmaz şirketlerin, artan yada azalan sermaye toplamlarını göstermektedir.

Gayri safi sermaye artışı : Yeni kurulan şirketlerin sermayeleri ile sermayeleri artırılan şirketlerin sermaye artışları toplamıdır.

Safi sermaye artışı : Gayri safi sermaye artışından, feshedilen şirketlerin sermayeleri ile sermayesi azaltılan şirketlerin sermaye azalışları toplamının çıkarılmasıyla elde edilen miktardır.

Tüketim kooperatifleri : Türk Ticaret Kanununa göre kurulan ve ortaklarının ekonomik menfaatlerini, meslek veya geçimlerine ait ihtiyaçlarını karşılayan değişir sermayeli şirketlerdir.

Bu şirketlerin sayı, sermaye ve iktisadî faaliyet kollarına göre tasnifi diğer tablolarda kooperatif şirketlerin içinde gösterilmiştir.

Yeni kurulan ve faaliyetine son verilen tüketim kooperatifleri Türkiye Ticaret Sicili Gazetesinden tesbit edilmektedir. Faaliyette bulunan kooperatiflerin Devlet İstatistik Enstitüsünce hazırlanan soru kâğıdı ile aylık satış tutarları öğrenilmektedir.

Sayı : Faaliyette bulunan (aylık satışlarını bildiren) kooperatiflerin ortalama sayısıdır. 1970 yılı içinde her ay satışlarını bildiren kooperatif sayısının toplamının 12 ye bölünmesinden elde edilir.

Satışlar tutarı : Sayısı belirtilen kooperatiflerin 1970 yılı içinde toptan, perakende veya veresiye olarak yaptığı bütün satışlar ile başkalarına yaptığı hizmetler karşılığı sağladığı gelirler toplamıdır.

1970 Yılında

Yeni kurulan, sermayeleri değişen ve feshedilen kooperatiflerin seçilmiş illere göre dağılımı

Newly established and liquidated cooperatives and changes in capital of established cooperatives by selected provinces 1970

Province	Yeni kurulanlar Newly established		Sermayesi azalanlar Capital-decreasing		Capital-decreasing lar Sermayesi azalan-		Feshedilenler Liquidated		Sermaye artışı Increases in capit	
	Sayı Num- ber	Sermaye 100. TL. Capital	Sayı Num- ber	Artan sermaye Capital decrease	Sayı Num- ber	Azalan sermaye Capital decrease 1000 TL.	Sayı Num- ber	Sermaye Capital 1000 TL.	Gayri safi Gross 1000 TL.	Safi Net 1000 TL.
DANA	34	206	1	2	2	15	2	7	208	186
İYON	23	95	—	—	—	—	—	—	95	95
NCARA	195	6 066	—	—	3	3	12	45	6 066	6 018
YDIN	36	179	1	1	1	1	1	2	180	176
LİKESİR	49	753	1	1	—	—	1	44	754	750
RSA	28	307	1	2	—	—	1	44	309	305
ZURUM	24	175	—	—	1	1	—	—	175	174
ZİANTEP	14	77	—	3	—	—	—	—	80	30
ATAY	6	38	—	—	—	—	—	—	38	38
YSERİ	26	222	1	—	1	1	—	—	222	221
ANBUL	145	1 029	1	1	3	4	13	47	1 030	979
MİR	75	478	—	1	—	—	1	—	479	475
RS	6	38	—	—	—	—	—	4	38	38
YSERİ	39	192	3	—	1	4	1	4	192	184
NYA	74	539	—	73	2	13	3	10	612	589
ANİSA	22	440	—	—	—	—	—	—	440	440
RDU	13	44	—	—	—	—	—	—	44	249
MSUN	36	252	—	—	—	—	1	3	252	126
VAS	35	128	2	—	—	—	1	2	128	322
ABZON	20	326	—	3	2	7	—	—	329	230
NGULDAK	44	233	14	—	1	3	—	—	233	—
İL										
PLAMI										
AL FOR PROVINCES	956	11 805	11	87	16	52	37	133	11 952	11 767
İĞER İLLER										
PLAMI										
OTAL FOR OTHER ROVINCLS	681	4 022	25	959	15	82	14	44	4 981	4 855
ENEL										
PLAM										
ENERAL OTAL	1 637	15 887	1 046	—	31	134	51	177	16 933	16 622

1970 Yılında yeni kurulan, sermayeleri değişen ve feshedilen kooperatiflerin seçilmiş illere göre dağılımı

Newly established and liquidated cooperatives and changes in capital of established cooperatives by selected provinces 1970

Economic activity İktisadî faaliyet kolları (Konu - amaç)	Toplam Total	Ocak January	Şubat February	Mart March	Nisan April	Mayıs May	Haziran June	Temmuz July	Ağustos August	Eylül September	Ekim October	Kasım November	Aralık December
1 — Akaryakıt ve madenî yağlar ticareti Trade in fuels and lubricating oils	49	4	6	6	3	4	4	1	3	7	—	6	5
m — İthalât-İhracat - Import and export	134	37	14	13	13	7	2	2	1	17	4	7	12
n — Kabzımallık, gayri menkul komisyonculuğu her nev'i acentalar, sigortacılık, mümessillik - Wholesalers in vegetable or fruit real estate agents, etc.	118	17	8	13	21	7	12	6	6	7	11	3	7
o — Elektrik malzemesi ve aletleri ticareti - Trade in electrical equipment and supplies	32	5	9	9	5	—	2	—	—	—	2	—	—
p — Canlı hayvan ticareti Trade in livestock	150	7	51	5	7	11	11	8	15	14	5	6	10
r — Diğer toptan ve perakende ticaret, dahili ticaret - Miscellaneous wholesale and retail trade and domestic trade not elsewhere classified	887	79	151	98	82	65	61	56	80	49	47	50	59
6. Nakliyat ve depolama Transport and storage	Toplam Total	88	88	88	88	88	12	11	17	22	11	11	11

a — Kara nakliyatı, oto parkı işletmeciliği														
Land transportation and post parking lots	269	17	68	22	20	22	13	9	16	35	12	12	23	
b — Deniz nakliyatı - Sea transport														
c — Depolama ve her nev'i ardiyecilik														
Storage and all kinds of warehousing	9	3	—	—	—	1	—	—	1	—	1	1	2	
7. Hizmetler														
Services														
Toplam - Total	3	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	
a — Tıbbî ve diğer sıhhi hizmetler														
Medical and other health services	262	20	50	19	29	12	21	12	22	22	7	21	27	
b — Muhasebe ve malî müşavirlik büroları, gümrük komisyoncuları - Accountants, auditing and bookkeeping services, costum brokers	11	2	2	—	2	1	1	—	—	—	—	2	1	
c — Eğlence hizmetleri														
Recreation services	37	1	4	4	2	1	5	1	3	6	1	8	13	
d — Lokantalar, pastaneler, kebabçılar, kahvehaneler, tatlıcılar vb. - Restaurants cafes and other eating and drinking places	76	4	16	2	3	3	7	4	12	5	2	5	1	
e — Oteller, pansiyonlar														
Hotels and boarding houses	95	5	22	9	17	6	8	4	5	5	4	1	9	
f — Fotoğraf stüdyoları														
Photographic studios	4	—	—	1	1	—	—	1	1	—	—	—	—	
g — Berberler ve güzellik salonları														
Barbers and beauty shops	1	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	
h — Diğer hizmet işleri - Other services	26	5	3	2	1	—	—	2	—	5	—	5	3	

Tüketim kooperatiflerinin sayı ve satışları — Number and sales of consumer's cooperatives

1000 TL.

	1968	1969	1970	1970		1971											
				XI	XII	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII
Faaliyette bulunan kooperatif sayısı Numbers of Active cooperatives (1)	97	011	145	109	112	114	117	115	112	110	102	101	98	98	91	64	...
Satışlar — Sales (2)	32 377	79 915	147.569	15 559	7 193	10 474	10 986	11 582	13 789	13 458	16 785	17 685	11 241	14 070	16 881	24 688	...

(1) Aylık ortalamalar ve ay verileri

(1) Monthly averages or calendar months

(2) Yıl ve ay verileri

(2) Annual and monthly figures

(3) Kaynak: DİE, Aylık İstatistik Bülten 1971 — XI

(3) Source: SIS, Monthly Bulletin of Statistics 1971 — XI

(4) 14 TL. = 1 US \$

Tüketim kooperatiflerinin seçilmiş illere göre sayı ve satışları
 Number and sales of consumers' cooperatives by selected provinces
 1970

İller Province	Sayı Number	Satış tutarı Sales 1000 TL.	İller Province	Sayı Number	Satış tutarı Sales 1000 TL.
		147 569			
Adana	5	1 326	İçel	1	33
Afyon	1	100	İstanbul	14	79 426
Amasya	3	1 077	İzmir	17	16 031
Ankara	22	15 927	Kastamono	2	295
Antalya	1	271	Kayseri	6	2 428
Artvin	2	223	Kırklareli	1	647
Adyın	2	164	Kocaeli	2	1 697
Balıkesir	7	3 124	Konya	6	3 051
Bitlis	2	256	Malatya	1	1 091
Bolu	1	104	Manisa	4	1 834
Bursa	4	3 710	Ordu	1	277
Çanakkale	1	91	Sakarya	3	1 878
Çankırı	1	3 102	Sasmun	3	390
Denizli	1	486	Sinop	2	33
Diyarbakır	2	195	Sivas	3	326
Elâzığ	3	200	Tokat	2	27
Erzincan	2	194	Trabzon	1	113
Erzurum	2	861	Urfa	1	4
Eskişehir	5	5 438	Uşak	1	157
Gaziantep	2	357	Zonguldak	3	617
Isparta	1	1			

Not : Sayı ve satışlar, 1970 yıl içinde faaliyette bulunan kooperatiflere aittir.

Note : Figures about the number and sales, refers to the cooperatives which are active during the year of 1970

Kaynak : DİE, Yayın No: 639, 1972

Source : SIS, Publication No: 639, 1972

THE NUMBER OF COOPERATIVES AND COOPERATIVE MEMBERS IN TURKEY

N. Uras

There exists different figures about the number of established cooperatives in Turkey and their registered members. The number of newly established and liquidated cooperatives and the classification by economic activity, yearly for 1965 through 1970 can be followed from the Turkish Trade Register Gazette, published daily by the Union of Turkish Chambers of Commerce, Chambers of Industry and Commodity Exchanges. But it is not possible to get the actual figures about the number of all cooperatives and their members, according to the end of each year.

The Ministry of Trade, as a responsible authority of the whole cooperative movement and the State Institute of Statistic have not any information on this subject.

The table below was prepared by the evolution of existing data and the information published in the Turkish Trade Register Gazette. The figures about the agricultural credit, agricultural sales, irrigation, sugar beat grovers, artisanal credit guarantee and insurance cooperatives are actual and the others which were collected from the sources mentioned above are most accurate.

Türkiye'de kurulu kooperatif sayıları ve kooperatiflere kayıtlı ortak sayıları hakkında değişik rakamlar mevcuttur.

Yeni kurulan ve fesholunan kooperatiflerin sayılarını, konular, sermaye miktarları yönünden ve aylar ve illere dağılımına göre Türkiye Ti-

çaret Sicilli Gazetesinden izlemek mümkündür. Fakat her yılın sonunda konular itibariyle mevcut kooperatif sayılarını ve bu kooperatiflerin üyelerini veren kesin rakamlar bulunmamaktadır.

Kooperatif hareketinin bütününi izleyen Ticaret Bakanlığı ile Devlet İstatistik Enstitüsünün kooperatiflerin bütünü hakkında yayınları mevcut değildir.

Aşağıdaki tablo mevcut verilerin değerlendirilmesi ve 1965 - 1970 yılları arasında Ticaret Sicilli Gazetesinde yayınlanan bilgilerin kullanılmasıyla düzenlenmiştir.

Tabloda bulunan tarım kredi, tarım satış, toprak sulama, pancar üretim, kefalet ve sigorta kooperatiflerine ait bilgiler kesin, diğerleri yukarıda açıklanan kaynaklardan derlenen gerçeğe en yakın olduğu sanılan rakamlardır.

Türkiye'de Kooperatif Hareketi - The Coops in Turkey

Kooperatifler — Coops	1965	1966	1967	1968	1969	1970	Members in 1970
Tarım Kredi							
Agricultural Credit	1.744	1.823	1.879	1.938	2.005	2.021	1.308.848
Tarım Satış							
Agricultural Sales	231	263	327	388	582	637	215.809
Toprak Sulama							
Irrigation	194	348	495	563	629	842	43.850
Pancar üretim							
Sugar Beet Grovers	18	18	18	19	19	19	419.960
Çay							
Tea Leave Grovers	15	15	16	18	26	28	36.250
Orman ürünleri							
Forest Products	11	14	17	37	52	82	8.450
Balıkçılık							
Fishery	36	38	44	56	88	112	13.700
Tarımsal Kalkınma							
Agricultural Development	119	654	665	712	735	886	143.000
Diğer Tarım Kooperatifleri							
Other Agricultural Coops	128	152	171	179	189	201	26.000
Tarım Kooperatifleri Toplamı							
Sub-total of Agricultural Coops.	2.496	3.325	3.632	3.920	3.425	4.828	2.215.867

Türkiye'de Kooperatif Hareketi - The Coops in Turkey

Kooperatifler — Coope	1965	1966	1967	1968	1969	1970	Members in 1970
Tüketim							
Consumers	314	338	351	392	421	445	117.000
Yapı							
Housing	1 846	2.092	2.429	2.831	3.399	4.157	211.880
Diğer Üretim							
Other Production	97	148	178	202	218	304	64.000
Küçük Sanat							
Artisanal Production	461	478	498	514	530	543	157.200
Kefalet							
Credit Guarantee	264	311	365	404	447	486	194.248
Yardımlaşma							
Mutual Help	132	145	157	163	171	182	46.000
Sigorta							
Insurance	3	3	3	3	3	3	3.000
Diğer Tarım Dışı Koop.							
Others non Agricultural	77	94	111	125	139	291	818.328
Tarım Dışı Kooperatifler Toplamı							
Sub-total of non-Agricultural coops	2.194	3.609	4.902	4.634	5.328	6.411	25.000
Genel Toplam							
Total	5.690	6.934	7.724	8.554	9.653	11.239	3.034.195

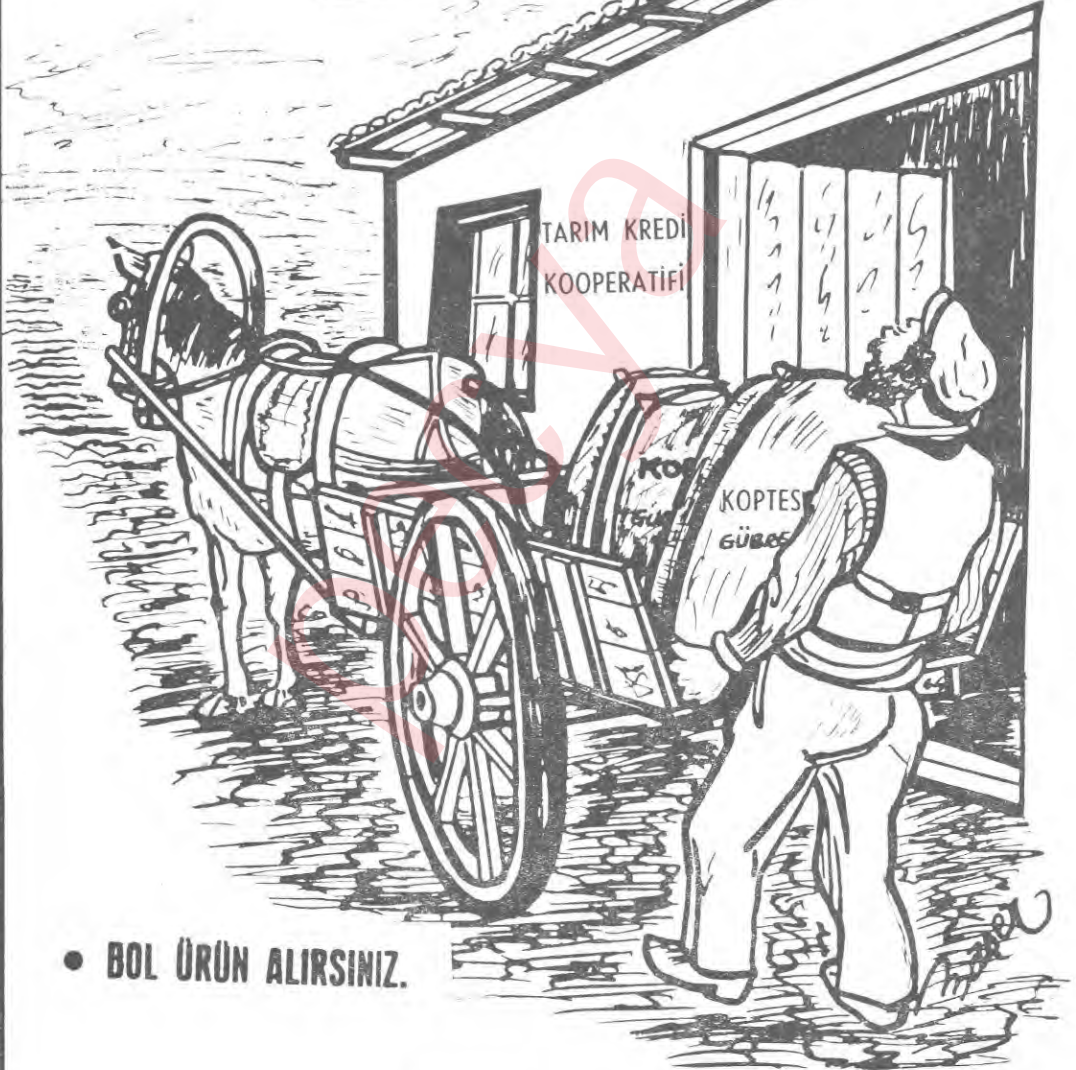
THE NUMBER OF COOPERATIVES AND COOPERATIVE MEMBERS IN TURKEY

KOPTES

- TOPRAKLARINIZI TAHLİL ETİRİNİZ
- İSABETLİ GÜBRE KULLANINIZ.

- BOL ÜRÜN ALIRSINIZ.

TARIM KREDİ KOOPERATİFLERİ YARDIMLAŞMA BİRLİĞİ VAKFI

KOOPERATİFÇİLİK

Founded in 1931

Kooperatifçilik is the publication of The Turkish Cooperative Association. It is published four times a year. The subscription price to the review is \$ 4 a year, air mail included. Correspondance relating to the review should be sent to «Türk Kooperatifçilik Kurumu, Mithatpaşa Caddesi 38, Ankara - Turkey
The Turkish Cooperative Association assumes no responsibility for the views expressed by authors whose contributions appear in Kooperatifçilik.

Edited For :
The Turkish Cooperative Association
Türk Kooperatifçilik Kurumu

Editorial Board
Harun PASTANOĞLU
T. Güngör URAS
Basri İMECE

Each issue of the review will contain some articles, research notes, communications, book review, announcement and news notes on cooperatives in English or French language. But the review is mainly issued for the Turkish readers. For that reason the contents will mainly Turkish.

TURKISH COOPERATIVE ASSOCIATION

Founded in 1931

General Board of Directors

Nusret N. UZGÖREN, President	... .. Retired Banker
Hasan Tahsin EROL Vice - President	... Agricultural - Economist
Prof. Dr. Necmi SÖNMEZ	... .. Ankara University, Minister of Rural Affairs
Muzaffer DENİZDÖVEN	... .. Banker
Yıldırım ERGİDEN	... .. Banker
Şimşek ARMAN	... .. Agricultural - Engineer
Prof. Dr. Ziya Gökalp MÜLAYİM	... Ankara, University, Faculty of Agriculture
Basri İMECE	... .. Banker

ADMINISTRATIVE BOARD

Prof. Dr. Akif ERGİNAY, Chairman	... Ankara University, Faculty of Law
Harun PASTANOĞLU Vice Chairman	.. Banker
T. Güngör URAS Treasurer	... .. Economist
İ. Cevat AKYOL	... .. Banker
Cevdet ALAGÖZ	... .. Banker
Rahmî ÖNEN	... .. Banker
Dr. Emin ATALAY	... .. Economist

BOARD OF AUDITORS

Kâzım SEÇER	... .. Dip. Eng.
Ayhan İNAL	... .. Accountant
Kadir KALFA	... .. Agricultural Engineer

Bizi tercih edenlere sorduk!

Neden Türkiye Halk Bankası?

Emniyetli, sür'atli ve müşteriye kolaylık sağlayan bir bankacılık servisiniz var.

Küçük Sanayi'yi kalkındırmak gibi güzel bir gayeniz var.

Hizmeti müşterinin ayağına götürebilmek için her yıl bir çok yeni şubeler açılıyorsunuz.

**TÜRKİYE
HALK
BANKASI**